

SELVIYTYMISTÄ JA HAAVOITTUMISTA

Naisten tarinoita vanhemman alkoholikäytöstä

FABRITIUS SAIJA

Tampereen yliopisto

Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

Sosiaalityön pro gradu -tutkielma

Tammikuu 2007

Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

FABRITIUS, SAIJA: Selviytymistä ja haavoittumista
Naisten tarinoita vanhemman alkoholinkäytöstä

Pro gradu –tutkielma, 62 s., 2 liites.

Sosiaalityö

Tammikuu 2007

TIIVISTELMÄ

Tutkielman lähtökohtana on kysymys, miten vanhempien alkoholinkäyttö vaikuttaa lapseen. Tutkimuskysymykset käsittelevät erityisesti selviytymistä. Mitä selviytyminen on ja kuinka vanhemman alkoholinkäytöstä selviydytään? Tutkimuksen aineistona on 10 tekstiä, jotka on kerätty laittamalla kirjoituspyyntö Tampereen yliopiston ainejärjestöjen sähköpostilistoille. Kaikki 10 kirjoittajaa ovat naisia, iältään 20-35-vuotiaita.

Tutkimuksen viitekehyksenä on narratiivinen lähestymistapa. Aineiston kirjoittajien tekstejä tarkastellaan tarinoina, joissa kirjoittajat hahmottavat omaa elämäänsä alkoholia käyttävän vanhemman kanssa sekä omaa selviytymistään. Keskeisessä asemassa ovat *kulttuuriset kertomukset*, joihin kirjoittajat myös ottavat teksteissään kantaa. Aineiston käsittelyssä painottuu myös naistutkimuksen näkökulma, jossa pyrkimyksenä on intiimi suhde kirjoittajiin niin että heidän kokemuksensa saavat koskettaa tutkijaa. Lapsuuden kokemuksia tarkasteltaessa myös lapsuudensosiologinen lähestymistapa tulee esille.

Tutkimuksessa käydään läpi kirjoittajien kokemia ongelmia ja haavoja sekä lapsuudessa että aikuisuudessa sekä myös kokemuksia selviytymisestä lapsuudessa ja aikuisuudessa. Tutkimuksessa esitellään kaksi vanhempansa alkoholinkäytöstä kärsivälle tarjolla olevaa kulttuurista kertomusta, uhritarina ja selviytymistarina. Yhteiskunnassa uhri on aina säälittävä objekti ja selviytyjä toimiva subjekti. Pääargumenttina todetaan, että kumpikaan näistä ei ole riittävä, vaan on tarvetta tarinalle johon mahtuvat todellisten ihmisten *kokonaiset kokemukset*. Aineiston kirjoittajat eivät mahdu uhrin eivätkä selviytyjän arvotettuihin rooleihin, koska molemmat kokemukset ovat yhtä aitoja.

Tulosten perusteella ehdotetaan muutoksia yhteiskunnalliseen ja poliittiseen keskusteluun, auttamistyöhön sekä arkisiin ihmisten välisiin kohtaamisiin. Yhteiskunnassa on tarvetta kulttuuristen kertomusten ja ymmärtämistapojen muutokselle, mikä vaatii myös poliittista tahtoa. Lasten ja nuorten parissa toimivassa auttamistyössä olisi ymmärrettävä, että vanhempansa alkoholinkäytöstä kärsivillä on omia voimavaroja, mutta samalla he kuitenkin tarvitsevat myös tukea ja apua. Arkisten kohtaamisten tasolla jokaisen aikuisen olisi oltava valmis kohtaamaan lähiympäristönsä tukea ja kuuntelijaa tarvitseva lapsi tai nuori. Useimmat vanhemman alkoholinkäytöstä kärsivät kokivat jääneensä yksin kokemustensa kanssa.

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO	1
1.1 Kysymykset ja käsitteet	3
1.2 Viitekehys ja taustat	5
1.2.1 Narratiivisuus	6
1.2.2 Naistutkimus	9
1.2.3 Lapsuudensosiologia	10
2 ALKOHOLI JA LAPSET – TAUSTOJA JA POHDINTOJA	12
2.1 Kulttuurisista kertomuksista	12
2.2 Läheisriippuvuuskeskustelusta	15
2.3 Alkoholi, perhe ja lapset Suomessa – onko alkoholitiperheitä olemassa?	17
3 KIRJOITUKSIA VANHEMMAN ALKOHOLINKÄYTÖSTÄ	20
3.1 Tekstiaineiston erityispiirteet	20
3.2 Aineiston kerääminen ja lukeminen	22
3.2.1 Kirjoittajat ryhmänä	23
3.2.2 Kirjoituksia lukemassa	25
3.2.3 Kirjoittajien esittäytyminen	26
4 TARINOITA, AJATUKSIA JA KOKEMUKSIA	28
4.1 Ongelmista, haavoista, kivuista	28
4.1.1 Lapsena koettuja ongelmia	29
4.1.2 Aikuisena koettuja ongelmia	37
4.2 Selviytymisestä	40
4.2.1 Lapsuuden muistoja	40
4.2.2 Aikuisuuden pohdintoja	44
4.2.3 Mitä selviytyminen on?	49

5 KOKONAISIA KOKEMUKSIA NYT JA TULEVAISUUDESSA	54
5.1 Tutkimuksellisia ja yhteiskunnallisia haasteita	56
5.2 Miten auttaa lapsia ja nuoria?	58
6 LOPUKSI	61
LÄHTEET	63

1 JOHDANTO

”Tiedän ja tiedostan, että kaiken tämän kanssa voi olla vaikea elää, erityisesti sellaisen jolla ei ole mitään omakohtaista kokemusta asiasta eikä niinkään minkäänlaista kosketuspintaa asiaan.”
(Elina, 32v.)

Vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsivät/kärsineet ovat yhteiskunnassamme marginaalisessa asemassa. Alkoholiongelmaisten auttamisesta puhutaan runsaasti ja nuorten alkoholinkäytöstä ollaan jatkuvasti huolestuneita. Kuitenkin alkoholiongelman ”surullisimmat uhrit” jäävät yleensä vaille huomiota (Itäpuisto 2005, 11). A-klinikkasäätiön Lasinen lapsuus – projekti on tuonut aihetta esille vuodesta 1986 alkaen monin tavoin. Projektin puitteissa on julkaistu myös erityyppistä kirjallisuutta. Tieteellinen tutkimus on Suomessa ollut kuitenkin vähäistä ja keskittynyt pääasiassa laajasti läheisteemaan ottamatta lapsia sen erityisemmin tutkimuksen kohteeksi.

Tässä tutkimuksessa keskiössä ovat nimenomaan sellaiset nuoret aikuiset naiset, jotka kokevat että vanhemman alkoholinkäyttö on vaikuttanut heihin merkittävästi. 20-35 – vuotiaat naiset ovat kirjoittaneet tekstejä, joissa he muistelevat lapsuuttaan ja nuoruuttaan sekä pohtivat vanhemman alkoholinkäytön vaikutuksia itseensä ja elämäänsä. Kirjoituspyynnössä heitä on pyydetty käsittelemään erityisesti vanhemman alkoholinkäytön seurauksia ja selviytymistä.

Yllä oleva lainaus aineistostani kertoo jotain hyvin olennaista sekä käsiteltävänä olevasta ilmiöstä, alkoholinkäytöstä, että myös tutkimusprosessistani. Tätä tutkielmaa tehdessäni olen kerta toisensa jälkeen kuullut ystäviltä ja tuttavilta, että kyseessä on hyvin vaikea aihe. Minuun on tutkijana suhtauduttu myötätuntoisesti, kun olen halunnut tutkia tällaista hankalaa asiaa. Samalla reaktiot ovat kuitenkin olleet myös varovaisia. Seminaariryhmässä minua kehoitettiin käsittelemään asiaa hienovaraisesti, jotta en pelästyttäisi tutkielman lukijaa. Kokemukset vanhemman alkoholinkäytöstä olivat ryhmäläisten mielestä niin vaikeita ja koskettavia, että niistä ei pitäisi puhua liian suorasukaisesti.

En aio seurata seminaariryhmäni antamaa ohjetta. Ymmärrän, että tutkimukseni aiheet ja siinä kerrotut tarinat ovat kipeitä ja vaikeita. Ymmärrän myös, että meille on ihmisinä ominaista yrittää vältellä vaikeita asioita. Emme mielellämme kuule katulapsista tai nälänhädästä. Tietyllä tapaa on vielä vaikeampaa kuulla niistä kipeistä asioista, jotka voivat tapahtua aivan lähipiirissä. Mielestäni toimin kuitenkin tutkijana epäeettisesti, jos näiden syiden vuoksi jättäisin kirjoittajieni tarinat kertomatta sellaisina kuin ne ovat. Tutkimusprosessi ei ole ollut itselleni helppo eikä vaivaton. Olen käynyt läpi monenlaisia tunteita ja ollut toisinaan jopa suorastaan masentunut. Olen halunnut sallia kirjoittajien kipujen ja tuntemusten koskettaa itseäni. En aio päästää tutkielmani lukijaa sen helpommalla. Toivon, että tutkielmani voisi herättää uusia ajatuksia mutta sen lisäksi myös tuoda lähelle ne kokonaiset kokemukset ja tuntemukset, jotka kirjoittajieni tarinoista välittyvät.

Selviytyminen on tutkimukseni keskeisin käsite. En lähde määrittelemään sitä näin alkuun, sillä tutkielmassani pohdin juuri selviytymisen sisältöä ja merkitystä. Kyseenalaistan vallitsevat tavat käsittää selviytyminen ja ehdotan tilalle kokonaisvaltaisempaa määritelmää. Lähtökohtana ovat yhteiskunnassamme vallitsevat kulttuuriset kertomukset sekä todellisten kokemusten ristiriitaisuus niihin verrattuna.

Selviytymistä ei ole kuitenkaan mahdollista käsitellä erillisenä ilmiönä, vaan osana niitä monipuolisia tarinoita, joita aineistoni kirjoittajat kertovat. Sen vuoksi käsittelen myös muita tarinoissa esille tulleita asioita antaakseni laajemman kuvan siitä, miten kirjoittajani ovat vanhempansa alkoholinkäytön kokeneet.

Lähestyn alkoholinkäyttöä sukupuolittuneena ilmiönä. Naisten ja miesten suhde alkoholiin on erilainen, samoin tytöt/naiset ja pojat/miehet kokevat vanhempansa alkoholinkäytön eri tavoilla. Aineistoni kaikki kirjoittajat ovat naisia, joten tutkielmassa puhutaan nimenomaan naisten kokemuksista. Pyrin tutkielman kuluessa tuomaan esille sukupuolen vaikutusta kirjoittajieni tekemiin havaintoihin ja tulkintoihin sekä myös erittelemään selviytymisen sukupuolistunutta luonnetta.

Tutkimukseni laajemmat tavoitteet ovat enemmänkin käytännönläheisiä ja emansipatorisia kuin teoreettisia. Teoreettiset ja laajemmat keskustelut ovat kuitenkin

keskeinen osa tutkimuksen kokonaisuutta. Tavoitteeni liittyvät kolmeen eri ryhmään. Olen kirjoittanut tutkielmani erityisesti niille, jotka ovat kärsineet vanhempansa alkoholinkäytöstä. Toiveeni on, että tutkielmani voisi olla luomassa entistä emansipatorisempia ja valtaistavampia tapoja puhua kokemuksista vanhempien alkoholinkäytöstä. Tähän liittyen toivon tutkielmani olevan myös avuksi lastensuojelun sosiaalityöntekijöille. Läheskään kaikki vanhempansa alkoholinkäytöstä kärsivät lapset ja nuoret eivät ole lastensuojelun asiakkaina. Siitäkin huolimatta toivon, että tutkielmani avaisi sosiaalityöntekijöille uusia tapoja nähdä, huomata ja huomioida vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsivät lapset. Kolmanneksi olen tehnyt tutkimustani osana sosiaalityhteellistä tutkimusdiskurssia ja toivon sen löytävän oman paikkansa käynnissä olevan keskustelun joukosta.

1.1 Kysymykset ja käsitteet

Tutkimukseni lähtökohtana on kysymys siitä, miten vanhemman alkoholinkäyttö vaikuttaa lapseen. Kysymys on erittäin ajankohtainen nyt, kun joka kymmenes suomalainen kärsii päihdeperheessä kasvamisen haitoista (Helsingin sanomat 20.4.2005). Aiheen merkitys näkyy kaikilla yhteiskunnan tasoilla. Päihteidenkäytöstä käydään jatkuvaa keskustelua politiikassa ja mediassa, auttamistyössä olevien tahojen parissa sekä hyvin näkyvästi myös television keskusteluohjelmissa ja elokuvissa/sarjoissa. Toisaalta olen törmännyt samaan kysymykseen työskennellessäni lastensuojelun sosiaalityöntekijänä. Lastensuojelutyöntekijä joutuu usein kysymään työnsä mielekkyyttä ja hyötyä, kun näyttää siltä, että lapsista kasvaa joka tapauksessa ”vaurioituneita” aikuisia.

Uskon myös, että vanhemman alkoholinkäyttö on aihepiiri, johon pystyn samaistumaan. Olen itse kasvanut tavallisessa suomalaisessa lähiössä, jossa ostoskeskuksen baari ja pihan grillikatos muodostivat näyttämön isien viikonloppujuomiselle. Monet aineistoni kirjoittajien kertomuksista kuulostavat tutulta: se tapahtui naapurissa, sukulaisilla tai meillä. Aineistoani lukiessani olen kokenut istuvani kirjoittajieni kanssa mukavasti takkatulen lämmössä vertailemassa arpia.

Tutkielmani keskeisimpiä käsitteitä on selviytyminen. Mitä selviytyminen on ja mitä se tarkoittaa silloin, kun kyse on vanhemman alkoholinkäytöstä? Ovatko kirjoittajani selviytyneet? Miten? Onko se mahdollista tai edes tarpeellista? Näitä kysymyksiä pohdin yhdessä kirjoittajieni kanssa.

Näiden kysymysten ja pohdintojen kautta olen lähtenyt lukemaan aineistoani ja poimimaan sieltä asioita. Aineistollani olisi sanottavaa moneen muuhunkin asiaan, mutta keskityn tässä tutkielmassa väljästi selviytymisteemaan. Toivon, että tutkielmani kertoisi jotain kirjoittajieni ainutlaatuisista kokemuksista, mutta avaisi samalla lähtökohtia ja mahdollisuuksia laajempienkin yhteyksien pohdintaan.

Puhun tutkielmassani tarkoituksellisesti vanhemman alkoholinkäytöstä enkä alkoholismista. Alkoholismi on käsite, johon liittyy monenlaisia ennakkoluuloja ja – käsityksiä. Olen halunnut antaa kirjoittajilleni luvan määritellä vanhempansa alkoholinkäytön itse. Vanhemman alkoholinkäyttö on voinut vaikuttaa elämään, vaikka ei määrittelisikään vanhempansa alkoholistiksi. Vanhemman alkoholinkäyttö on avara käsite, jota voi käyttää hyvin monenlaisen juomisen kuvaamiseen.

Maritta Itäpuisto käyttää termiä alkoholiongelmainen, jota hän pitää parempana kuin alkoholisti tai alkoholiriippuvainen (Itäpuisto 2005, 16). Samalla hän kuitenkin toteaa, että haastatteluja tehdessä myös alkoholiongelmaisen käsite oli jossain määrin hankala. Haastateltavat eivät olleet aina valmiita kutsumaan vanhempansa edes alkoholiongelmaiseksi, vaan kokivat käsitteen leimaavana ja yksipuolisena (Itäpuisto 2001, 50-51). Tästäkin syystä näen hyväksi puhua alkoholinkäytöstä. Alkoholinkäyttö on sana, jota kuka tahansa voisi käyttää kuvaamaan omaa suhdettaan alkoholiin ilman leimautumisen pelkoa. Toisaalta tässäkin käsitteessä on ongelmansa, kuten käy ilmi siitä, että omaan kirjoituspyyntöön vastasi yksi kirjoittaja, jolla on pelkästään positiivisia kokemuksia vanhempiensa ”esimerkillisestä” alkoholinkäytöstä. Olen kuitenkin nähnyt hyväksi sen, että kirjoittajat ovat itse saaneet määritellä vanhempansa juomisen ja sen vaikutukset niin, että jotkut puhuvat alkoholismista ja jotkut juomisesta. Mukaan on siis mahtunut myös sellaisia kirjoittajia, joiden vanhempien juomista ei yhteiskunnallisesti välttämättä määriteltäisi ”ongelmaksi”.

Käsitevalintaani seuraten kutsun alkoholia käyttävää vanhempaa juovaksi vanhemmaksi ja tämän puolisoa selväksi vanhemmaksi. Puhun vanhemmista, koska kyse on nimenomaan heidän suhteestaan lapsiin, jotka tarinaa kertovat. Juova ja selvä ovat selkeitä sanoja, joita voi soveltaa kunkin kirjoittajan varsin erilaisiin kertomuksiin. Juova vanhempi tarkoittaa alkoholia käyttävää vanhempaa myös silloin, kun tämä on selvin päin. Kyseessä ovat siis enemmänkin vanhempien käyttäytymistavat kuin yksittäisten tilanteiden kuvaus.

Nämäkään nimikkeet eivät kuitenkaan ole yksiselitteisiä. Aineistoani lukiessani huomasin, että monet kirjoittajani tekevät erottelun humalaisen ja selvän vanhemman välillä. Kyse on siis samasta vanhemmasta joko humalassa tai selvänä. Tämä erottelu oli monille hyvin tärkeä, kuten myöhemmin aineistoa käsitellessäni tuon esille. Mikään käsitevalinta ei tässä tapauksessa siis olisi täydellinen tai kaikkiin tilanteisiin sopiva. Olen kuitenkin todennut, että omat valintani ovat pääosin soveltuneet hyvin tämän tutkielman tarpeisiin.

1.2 Viitekehys ja taustat

Erittelen seuraavassa tutkimukseni teoreettisia lähtökohtia ja viitekehystä. Tarkoitukseni on käydä läpi niitä ajatuksia, jotka vaikuttavat tutkimuksen tekoon liittyviin valintoihini sekä tapaani käsitellä aineistoa. Tutkielmani ei sisällä varsinaista erillistä ”teoriaosaa”. Käyn kylläkin läpi viitekehystäni ja aineiston analyysin perustana olevaa lähestymistapaa. Tutkielmani on aineistolähtöinen, mutta analyysiä ovat ohjanneet viitekehysesni ja tutkimuskysymysesni. Pyrin yhdistämään viitekehysesni ja laajemmat pohdinnat aineistoni käsittelyn kanssa siten, että kumpikaan ei jäisi irralliseksi. Siten aineistoni (empiria) on mukana kun käyn läpi kirjallisuutta ja teoreettisia lähtökohtiani sekä vastaavasti aineiston käsittelyssä kulkee jatkuvasti rinnalla myös laajempi, käsitteellisempi, keskustelu.

Lähestymistapaani ovat keskeisesti vaikuttaneet narratiivisuus/tarinallisuus, feministinen tutkimus/naistutkimus sekä jossain määrin lapsuudensosiologia. Uskon, että myös kokemukseni lastensuojelun sosiaalityöntekijänä vaikuttavat tapaani tarkastella asioita. Sosiaalityöhön liittyy paljon hiljaista tietoa ja ääneen

lausumattomia oletuksia sosiaalisista ja psykologisista tekijöistä ihmisten elämässä (Yliruka 2000, 30-36).

1.2.1 Narratiivisuus

Narratiivisuus¹ on viime aikoina ollut varsin suosittu lähestymistapa eri tutkielmissa. Narratiivisuudesta on kirjoitettu ja kiisteltykin paljon. En halua yksinkertaistaa liikaa, mutta en näe myöskään tarpeelliseksi käydä läpi kaikkea aiheesta käytyä keskustelua. Toisaalta narratiivisuus muodostaa vain osan lähestymistapani kokonaisuudesta ja haluan ennemminkin olla muodostamassa kokonaisuutta sen ja muiden lähtökohtieni välille.

Olen itse käyttänyt narratiivisuutta aiemmin tutkimusprojektitutkielmani viitekehyksenä (Fabritius, 2004). Silloin sovelsin melko suoraviivaisesti Vilma Hännisen (2003) tarinallisen kiertokulun teoriaa. Hännisen ajatukset tulevat varmasti näkymään ja vaikuttamaan myös tässä tutkimuksessa, mutta eivät yhtä kokonaisvaltaisesti. Poimin seuraavaksi eri kirjoittajien ajatuksia narratiivisuudesta tavoitteena kertoa minkälaisesta lähestymistavasta aineistoon on oikeastaan kysymys.

Gubrium & Holstein ovat todenneet, että ihmisillä on useita ”narratiivisia ääniä” (1997, 152). Kulloinkin kerrottu tarina valikoituu tilanteen ja kuulijan mukaan. Kertominen ja ”tarinoiminen” on paikkaan ja aikaan sidottua, hetkellistä. Tietyissä tilanteissa kerrottu tarina on biography-at-hand, tämän hetken elämäkerta (emt., 157). Tämä hetkellisyys ja muuttuvuus on hyvä pitää mielessä puhuttaessa narratiivisuudesta ja narratiivisista aineistoista.

Matti Hyvärinen on kirjoittanut narratiivisuudesta paljon. Hyvärinen liittää narratiivisuuden 1980-luvulla yleistyneeseen puhetapaan, jota hän kutsuu kerronnalliseksi käänneeksi (2004, 297). Toisaalla Hyvärinen on kutsunut

¹ Narratiivisuudesta käytetään myös suomenkielistä muotoa tarinallisuus. On keskusteltu myös siitä ovatko nämä kaksi sama vai eri asia. Tässä tutkielmassa narratiivisuus ja tarinallisuus ovat kuitenkin synonyymeja. Selkeyden vuoksi käytän pääasiassa käsitettä narratiivisuus.

narratiivisuutta avaukseksi muutamien muiden uusien aineiston lukutapojen rinnalla (1998, 315). Puhumalla avauksista Hyvärinen haluaa painottaa sitä, että kyseessä on nimenomaan tutkimusta rikastuttanut ja metodista kenttää laajentanut muutos eikä niinkään sitoutuminen mihinkään tarkasti määriteltyyn käänteeseen.

Hyvärisen teksteissä keskeisimpiä narratiivisuuden käsitteitä ovat juoni ja ”juonentaminen” (emplotting). Käsitteet ovat peräisin Paul Ricoeurilta, joka on käsitellyt tarinan suhdetta aikaan ja kokemukseen (Ricoeur 1981, lainattu Hyvärinen 1998). Hyvärisen mukaan narratiivisen tulkinnan pitäisi kiertyä juuri juonen ympärille siten, että kaikki tutkitun kertomuksen elementit suhteutetaan siihen (2004, 308). Juoni on tulkinnan tulosta, kokonaiskuva jonka avulla hajanaisista ja ristiriitaisistakin yksityiskohdista saadaan esille jotakin ymmärrettävää. Ricoeuria seuraten Hyvärinen painottaa, että juonentaminen (elämäntapahtumien muotoileminen tarinaksi) on selittämistä ja tulkintaa, johon vaikuttavat myös erilaiset yhteiskunnalliset ja kulttuuriset selitysmallit –ja keinot (1998, 321 ja 2004, 305).² Juoni ei siis Hyvärisen mukaan ole jotakin luonnollista ja ihmiselämälle ominaista, vaan osa merkityksenantoa. Hyvärinen onkin kiinnostunut myös niistä prosesseista, joilla kertomusta ja juonta luodaan (1998, 322).

Vilma Hänninen on nimennyt oman lähestymistapansa tarinallisen kiertokulun teoriaksi (2003). Keskeisin käsite on *sisäinen tarina*, jonka Hänninen määrittelee ”luovaksi ja muuttuvaksi elämäntilanteen jäsenäntäprosessiksi” (2003, 49). Sisäinen tarina liittyy siis psyykkisiin prosesseihin, mutta samalla se on yhteydessä myös muihin tarinallisen kiertokulun osiin. Se ei kuitenkaan ole yksi tai yhtenäinen, vaan Hänninen painottaa sisäisen tarinan moninaisuutta. Erilaiset sisäiset tarinat voivat olla ajallisissa, rinnakkaisissa tai ristiriitaisissa suhteissa toisiinsa nähden (emt., 22).

Tarinallisessa kiertokulussa sisäinen tarina kiertyy yhteen muiden tekijöiden kanssa. Hänninen erottaa toisistaan käsitteet tarina ja kertomus. *Kertomus* on tarinan esittäminen jossakin muodossa, yleensä kielellisesti. Yhteen kertomukseen voi

² Vrt. Kulttuuriset kertomukset kappaleessa 2.1

mahtua monia tarinoita.³ Kertomusten ja tarinoiden sisältöön vaikuttaa *sosiaalinen tarinavaranto*, joka sisältää yhteiskunnalle ja kulttuurille ominaisia tapoja selittää tietynlaisia tapahtumakulkuja. Nämä kulttuuriset kertomukset ovat tutkielmassani keskeisessä asemassa. *Situaatioksi* Hänninen nimeää ne konkreettiset asiat, joihin ihminen on suhteessa. Tällaisia voivat olla mm. työpaikka, perhesuhteet, sosiaaliset normit ja säännöt. Situaatio asettaa toiminnalle mahdollisuuksia ja rajoja, sisäisessä tarinassa sitä voidaan kuitenkin tulkita erilaisilla tavoilla. Kaikkia tarinallisen kiertokulun osia eletään todeksi *draamassa* eli elävässä elämässä. (Hänninen 2003, 20-21).

Tarinallisen kiertokulun keskiössä on kuitenkin sisäinen tarina. Se ei ole eristyksissä muista, vaan jopa ”vaatii” tulla toteutetuksi ja kerrotuksi (Hänninen 2003, 25). Sisäisellä tarinalla on myös monia erilaisia funktioita, joita Hänninen tarkastelee yksityiskohtaisesti. Nämä kaikki yhdessä muodostavat merkitysjärjestelmän, jonka avulla elämäntapahtumia ja –muutoksia tulkitaan (emt., 71). Sisäinen tarina voi saada monenlaisia muotoja eri osien suhteista riippuen. Esimerkiksi työttömyyteen liittyvää sisäistä tarinaa voi kutsua komediaksi tai tragediaksi. Se voi myös muuttua yhdestä toiseksi, jos esimerkiksi situaatiossa tapahtuu merkittäviä muutoksia (emt., 93-104).

Narratiivisuus näkyy erityisesti tavassani käsitellä aineistoani. Puhun kertomuksista ja tarinoista. Ajattelen, että kirjoittajieni tekstit ovat nimenomaan tätä tutkielmaa varten muodostuneita ja valikoituneita tarinoita. Erilaisessa tilanteessa ja erilaista tarkoitusta varten he kertoisivat lapsuudestaan toisella tavalla. Myös tarinoiden moninaisuus ja päällekkäisyys on keskeinen huomio jo tässä vaiheessa. Kirjoittajat kertovat yhdenlaisen kertomuksen tekstissään, mutta kustakin avautuu monia erilaisia tarinoita. Olennaista on, että kaikki nämä tarinat ovat yhtä totta samanaikaisesti, vaikka ne saattavatkin vaikuttaa ristiriitaisilta. Kirjoittajat kertovat sekä toimijuudesta ja selviytymisestä että haavoittumisesta ja voimattomuudesta. Narratiivinen lähestymistapa auttaa ymmärtämään kokemusten paradoksaalisuutta ja kokonaisvaltaisuutta, joihin palaan vielä useita kertoja tutkielman edetessä.

³ Seuraan Hännisen käsite-erottelua tutkielmassani. Kertomus viittaa aineistoni kohdalla pääasiassa kirjoittajien tuottamiin teksteihin. Tarinat taas ovat kertomusten välittämiä ymmärtämistapoja.

1.2.2 Naistutkimus

Toinen keskeinen lähtökohta tutkimukselleni on feministinen tutkimus ja nais erityisyys. Kaikki aineistoni kirjoittajat ovat naisia, joten tutkielmani kertoo nimenomaan naisten kokemuksista. Alkoholiongelmat ja niiden kokeminen ovat selkeästi sukupuolittuneita siten, että miesten ja naisten kokemukset poikkeavat toisistaan (Itäpuisto 2001, 85-109). Tämä näkökulma vaikuttaa jatkuvasti tutkielmani taustalla. Käsittelen naisten kokemuksia vanhempiensa alkoholinkäytöstä ja käsittelen aineistoani naistutkimuksesta omaksumieni empaattisuuden ja intiimiyden käsitteiden avulla.

Anni Vilkkonen (1997) käsittelee aineistojen lukemista naistutkijana. Hänen lähtökohtanaan ovat naisten omaelämäkerrat. Vilkkonen lainaa Nancy K. Milleriltä ajatuksen ”hansikaskädellä kättelemisestä” (Vilkkonen 1997, 115). Kättelemisessä on kyse kertojaan samaistumisesta, oman kokemuksen liittämisestä luentaan. Keskeistä on intiimi kontakti lukijan ja kertojan välillä. Naistutkijana Vilkkonen korostaa myös omaelämäkertojen miehisiä konventioita, jotka määrittävät tapaa lukea niitä (emt., 117). Konventioista huolimatta kertomuksista on löydettävissä elämää, Vilkkolla nimenomaan naisen elämää (emt., 128). Anni Vilkkonen näkee elämän enemmänkin sosiaalisena konstruktiona kuin henkilökohtaisena (emt., 129).

Vilkkonen puhuu monien naistutkijoiden tapaan myös empatiasta kertomusten lukemisen tapana. Samaa aihetta on käsitellyt myös Riitta Granfelt tutkimuksessaan naisten kodittomuudesta (1998). Granfelt määrittelee empatian haluksi ”olla avoin toisen ihmisen kerronnalle, pyrkimys kuvitella, mitä hän ajattelee, toivoo ja tuntee” (1998, 25). Samanaikaisesti empatia arvostaa toisen erilaisuutta ja erillisyyttä.

Tämä tarkoittaa sitä, että sallii itsensä tulla kosketetuksi tunteiden ja ajatusten tasolla. Se ei kuitenkaan tarkoita tunteiden vallassa olemista vaan emootioiden käyttämistä omien tulkintojen ja ymmärryksen vahvistamiseen ja syventämiseen (emt., 28). Kyse on pohjimmiltaan antautumisesta dialogiin yksittäisen ihmisen ja hänen kertomuksensa kanssa.

Empatia ja intiimi suhde ovat lähtökohtiani aineistoa lukiessani. Olen halunnut tehdä tätä tutkielmaa yhdessä kirjoittajieni kanssa. Tutkimukseni metaforana toimii takkahuone, joka soveltuu hyvin kuvastamaan lähestymistapaani. Takkahuoneessa vallitsee lämmin ja rento tunnelma. Tuli lämmittää mukavasti ja pehmeällä sohvalla voi ottaa hyvän asennon. Jokainen saa olla sellainen kuin on ja kertoa itsestään sen verran kuin haluaa. Ymmärrämme kuitenkin myös, että emme tunne toisiamme kovinkaan hyvin, joten väärinymmärrykset ovat mahdollisia. Pyrimme ammentamaan yhteisestä unohtamatta kuitenkaan erillisyyttämme.

Takkahuone on minulle kohtaamispaikka aineistoni kirjoittajien kanssa. Saan olla kuulemassa heidän tarinoitaan ja myös vertaamassa niitä omaani. Ajattelen kirjoittajia ystävinäni. Tämä kertoo myös siitä intiimiyden tasosta johon pyrin. Ystävän kertomus saa koskettaa ja itkettää. Toisaalta se on minulle tutkijana myös velvoite: ystävän tarinaa on kohdeltava hyvin. Tämän tutkielman on oltava kerrottujen tarinoiden arvoinen. Kutsun tutkielmassa aineistoni kirjoittajia usein kirjoittajikseni omistusmuodossa. Pidän tätä synonyymina ystävilleni. Pyrin irtautumaan vahingollisesta omimisesta tai vallankäytöstä. Kyse on enemmänkin tarpeesta muistuttaa itselleni ja lukijalle minkälainen suhteeni kirjoittajiin on tarkoitus olla.

En halua kuitenkaan myöskään unohtaa tutkijan vallan todellisuutta. Suhteeni kirjoittajiin ei ole neutraali, vaan minulla on tutkijana valtaa käsitellessäni heidän tarinoitaan. Ajatukseni ystävydestä ja yhdessä tekemisestä ei poista sitä kokonaan. Koen tärkeänä, että olen itse tietoinen omasta asemastani suhteessa kirjoittajiini. Tällöin pystyn ehkäisemään ja tuomaan esille tutkimuksessa ilmeneviä vallankäytön mahdollisuuksia.

1.2.3 Lapsuudensosiologia

Jossain määrin lähestymistavassani näkyy myös lapsuudensosiologinen ote. Vaikka aineistoni kirjoittajat ovat aikuisia, he kertovat nimenomaan lapsuudestaan ja nuoruudestaan. Sen vuoksi haluan lähestyä näitä kertomuksia antaen lapsuudenkokemuksille itseisarvon. Käyn seuraavaksi lyhyesti läpi lapsuudensosiologian ydinajatuksia.

Lapsuudensosiologia on osa laajempaa yhteiskuntatieteellistä lapsuustutkimusta. Lähtökohtana on ajatus lapsuudesta sosiaalisesti konstruoituna. Lapsuus ei ole ainoastaan biologista tai kehityspsykologista kasvua aikuiseksi, vaan myös kulttuurinen ja rakenteellinen osa yhteiskuntaa. Esimerkiksi sosiaalistamisen näkökulmasta lasten on ajateltu ottavan vastaan vanhempien tarjoaman sosialisatiomallin. Lapsuudensosiologiassa lasten ajatellaan itse olevan myös aktiivisia sosiaalistujia ja sosiaalistajia. (Itäpuisto 2005, 19-20).

Lapsuudensosiologian ydinajatus on siis, että lapset ja aikuiset tuottavat yhdessä jaettua kulttuuriaan sekä ottavat osaa lapsuuden sosiaaliseen konstruktion (Corsaro 2005, 7). Lapsuudensosiologia nostaa esille lasten toimijuutta, subjektiutta ja aktiivisuutta. Corsaro käyttää käsitettä tulkitseva reproduktio (interpretive reproduction) puhuessaan lasten osallistumisesta yhteiskuntaan (2005, 18). Tulkinta sisältää lasten osallistumisen luovan ja innovatiivisen puolen: lapset eivät ainoastaan ota yhteiskuntaa vastaan aikuisilta, vaan myös muokkaavat sitä. Reproduktio taas tuo esille sitä, miten lapset vastaanottamisen lisäksi myös osallistuvat yhteiskunnan luomiseen ja muuttamiseen (Corsaro 2005, 18-19).

Lapsuudensosiologisesta näkökulmasta voidaan tarkastella myös perhettä. Lasten ajatellaan yleensä juuri perheessä oppivan vanhemmiltaan lapsuuden roolit. Tällöin helposti unohdetaan se, ettei lapsuus ole vain valmistautumista aikuisuuteen vaan todellista elämää itsessään. Lapsuudensosiologisesti tarkastellen voidaan esimerkiksi kritisoida tutkimuksia, joissa alkoholiongelmaisten vanhempien ajatellaan siirtävän ongelmansa lapsilleen. Kun lapset nähdään itse aktiivisina ja toimivina, kokonaisina ihmisinä, kuva tulee monimuotoisemmaksi. (Itäpuisto 2005, 20).

2 ALKOHOLI JA LAPSET – TAUSTOJA JA POHDINTOJA

Esittelen seuraavaksi sitä yhteiskunnallista ja tieteellistä keskustelua, johon tutkimukseni omalta osaltaan ottaa kantaa. Olen valinnut käsittelyyn joitakin sellaisia keskusteluja, jotka liittyvät olennaisesti tutkimukseni keskeisiin teemoihin. Käyn läpi läheisriippuvuuskeskustelua, alkoholiperheen määrittelyä sekä kulttuuristen kertomusten vaikutusta. Tarkoituksena on hahmottaa sitä yhteiskunnallista diskurssia, jonka keskellä kirjoittajani kertovat tarinoitaan. Hallitsevat ymmärtämistavat vaikuttavat myös kirjoittajien tapaa merkityksellistää omia elämäntapahtumiaan.

2.1 Kulttuurisista kertomuksista

Kulttuuriset kertomukset ovat yhteiskunnassa vallitsevia näkemyksiä, joiden mukaan yksilöt tulkitsevat elämäntapahtumia ja –muutoksia. Ne eivät ole määrääviä eivätkä deterministisiä, mutta usein niin vallitsevia että toisenlaisia tulkintoja on vaikea tehdä. Vilma Hänninen (2003) huomasi tämän tutkiessaan työttömien tarinoita. Tarjolla olevat kulttuuriset kertomukset mahdollistavat työttömälle joko rikollisen tai uhrin roolin. Näistä lähtökohdista huolimatta Hännisen tutkimat työttömät hahmottivat omaa tarinaansa toisenlaisella tavalla.

Myös vanhemman alkoholinkäytöstä kärsineille on olemassa kaksi keskeistä kulttuurista kertomusta tai ”julkista mallitarinaa”, kuten Hänninen asian toisin ilmaisee (2003, 97). Nämä kertomukset ovat selvästi näkyvillä mediassa, tutkimuksessa ja oma-apukirjallisuudessa. Myös Maritta Itäpuisto on huomannut aiheeseen liittyvän kahtia jaottelun (Itäpuisto 2005, 108), jossa lapset nähdään joko avuttomina uhreina tai kaikesta selviytyvinä sankareina. Tarkastelen tutkimuksessani tilannetta samaan tapaan kuin Itäpuisto, mutta näkökulmani ei rajoitu ainoastaan lapsuuden kokemuksiin. Väitän, että aikuisten kokemukset suhteessa kulttuuriin kertomuksiin ovat hyvin samanlaisia.

Nähdäkseni nämä kulttuuriset kertomukset pätevät myös puhuttaessa aikuisista, jotka ovat lapsuudessaan kärsineet vanhemman alkoholinkäytöstä. Yhteiskunnassamme on sijaa urhealle selviytyjälle, joka on vaikeuksistaan huolimatta taistellut ja saavuttanut yleisesti hyväksytyyn ”normaaliuden”. Toisaalta tilaa on myös, kuitenkin negatiivisesti

arvotettuna, surulliselle uhrille, joka on jäänyt voimattomaksi kärsimystensä keskellä ja joutuu tukeutumaan yhteiskunnan palveluihin pärjätäkseen jokapäiväisessä elämässä. Merkille pantavaa on juuri kahden kertomuksen selkeä vaihtoehtoisuus ja niihin liittyvät arvolataukset. Selviytyminen on positiivista, toivottavaa ja hyvää. Uhrius sen sijaan on aina negatiivista, epätoivottavaa ja hävettävää. Itäpuisto (2001, 24) huomauttaakin, että kulttuurillemme on tyypillistä selviytymisen korostaminen. Ronkainen kutsuu ilmiötä vahvan yksilön myytiksi (Ronkainen 2001, 148). Yksilö on vahva, pärjäävä ja selviytyvä. Uhri taas on heikko, nimetön, haavoittuva ja riippuvainen.

Toimijuuden ja uhriuden välillä vallitsee jännitteinen suhde. Uhri on aina ei-toimija. Mikäli uhri toimii aktiivisesti ja vastustaa itseensä kohdistuvaa vääryyttä, tilanteeseen liittyvä epätoivo ja sopeutuminen jää näkymättömiin (Ronkainen 2002, 214). Toimiva uhri on paradoksi, jonka ei ole mahdollista olla olemassa.

Maritta Itäpuisto kritisoi tällaista ymmärtämistapaa yksipuolisena. Hän korostaa sitä, että molemmat puolet kokemuksesta ovat lapselle yhtä todellisia. Kokemuksiin mahtuu voimattomuutta ja kyvyttömyyttä, mutta yhtä lailla myös toimijuutta ja selviytymistä. Kumpaakaan ei voida jättää huomiotta tekemättä vääryyttä lapsen todelliselle kokemukselle. Itäpuisto haluaakin tuoda esiin sekä toimijuutta että kyvyttömyyden tuntemuksia, jotka tulevat hänen aineistonsa haastatteluissa esille rinta rintaan. (Itäpuisto 2005, 108).

Samanlainen ”selviytymisen eetos” (Itäpuisto 2001, 23) tulee esille myös Suvi Ronkaisen artikkelissa Sukupuolistunut väkivalta ja uhriutumisen paradoksit (2001). Ronkainen on tutkinut parisuhteessa väkivaltaa kokeneiden naisten kertomuksia ja huomannut, että nämä eivät halua tulla määritellyiksi ”uhreiksi”. Sen sijaan kertomuksissa puhutaan selviytymisestä, pärjäämisestä ja kestämisestä (2001, 147).

Ronkaisen mukaan on olemassa hyviä uhreja ja huonoja uhreja. Hyväksi uhriksi ei pääse kuka tahansa, vaan kriteerit ovat tarkat. Hyvä uhri on täysin viaton tapahtumiin eikä toimi tilanteessa aktiivisesti, hänelle ”vain tapahtuu”. Hyvä uhri voi olla myös sellainen, joka on kärsinyt jonkin tietyn päämäärän vuoksi. Huono uhri on liian vahva. Hän toimii tilanteessa aktiivisesti ja käyttää erilaisia keinoja selviytyäkseen. Samalla

huono uhri on kuitenkin myös liian heikko. Hän ei toimi tarpeeksi vahvasti päästäkseen tilanteesta irti, vaan kokee voimattomuutta ja kyvyttömyyttä. (Ronkainen 2001, 147).

Ronkainen ymmärtää uhriutumisen nimenomaan suhteessa toimijuuteen. Uhriutuminen käsitteenä viittaa psyykkisiin ja sosiaalisiin prosesseihin (emt., 139). Uhriutumiseen vaikuttavat kulttuuri ja yhteiskunnalliset järjestelmät, toisten ihmisten reaktiot ja kokemukseen liittyvät symboliset merkitykset. Ymmärrämme uhrin viattomana kohteena (objektina), joka ottaa vastaan sen mitä häneen kohdistetaan. Syyllinen taas on aktiivinen toimija, vaikkakin väärällä tavalla. Toimijuuden käsitteessä keskeistä on subjektius. Toimija on subjekti, joka kykenee muokkaamaan ympäristöään ja vaikuttamaan elämänsä tapahtumiin (Itäpuisto 2005, 98-99).

Ronkainen katsoo, ettei uhreilla ole varaa pitää itseään uhreina. Uhrius riistää toimijuuden ja mahdollisuuden vaikuttaa omaan tilanteeseen. Ronkainen lisää, että lapsia ei pidetä toimijoina. Sen vuoksi heille annetaan aikuisia helpommin uhrin rooli ja heitä voidaan siten auttaa (Ronkainen 2001, 148). Mistä sitten johtuu se, että Itäpuiston aineiston mukaan suurin osa vanhemman alkoholinkäytöstä kärsivistä lapsista ei todellisuudessa saa apua? Kenties lapsen asema hyvänä uhrina ei ole niin yksiselitteinen kuin Ronkainen antaa ymmärtää. Itäpuisto tuo esille sen, että myös lasten toimijuutta ja selviytymiskykyä saatetaan korostaa liikaa niin että uhrius hämärtyy. Pärjäävää lasta ei tarvitse auttaa (Itäpuisto 2005, 108).

Aineistoni tarinoissa selviytymisen, uhriuden ja toimijuuden hetket näkyvät päällekkäisinä ja vaihtuvina. Tarkastelen tarinoita suhteessa selviytyjän ja uhrin kulttuurisiin kertomuksiin sekä niiden yksipuolisuuteen. Nostan esille myös kerrottujen tarinoiden kokonaisvaltaisuutta, joka sotii kulttuurillemme ominaista kahtia jaottelua vastaan. Käytän käsitettä *kokonaiset kokemukset* kuvaamaan sitä tapaa, jolla uhritarinan ja selviytymistarinan välistä jakoa voitaisiin purkaa. Kokonaisuun kokemuksiin mahtuvat sekä uhriuden ja selviytymisen kokemukset eikä elämää tarvitse pakottaa keinotekoisiiin ja arvotettuihin malleihin. Palaan kokonaisuun kokemuksiin tarkemmin aineiston käsittelyn yhteydessä.

Aineistoni kirjoittajat joutuvat teksteissään ottamaan kantaa myös muunlaisiin yhteiskunnallisiin diskursseihin. Käsittelen näistä seuraavaksi läheisriippuvuusajattelua ja alkoholistiperhettä.

2.2 Läheisriippuvuuskeskustelusta

Läheisriippuvuus on ajattelutapana tullut Suomessakin tunnetuksi Tommy Hellstenin kirjan *Virtahepo olohuoneessa* (2001) välityksellä. Monet aineistoni kirjoittajat käyttävät läheisriippuvuuteen liittyviä ilmaisuja ja käsitteitä kertoessaan omaa tarinaansa.

”Kun perheen koko elämä pyörii tuon olohuoneessa viinalta haiskahtavan virtahevon ympärillä, on hyvin vaikea tietää, millaista ns. ’tavallinen perhe-elämä’ on.”
(Kirsi, 35v.)

He kertovat myös ominaisuuksista ja luonteenpiirteistä, jotka Hellstenin kirjan mukaan ovat tyypillisiä ”alkoholistiperheen aikuiselle lapselle” (huolehtiminen, häpeä, syyllisyys). Hellstenin lisäksi läheisriippuvuusajattelua on Suomessa tuonut esille AAL-liike. Tämä huomioon ottaen on tarpeellista käydä läpi AAL-liikkeen ajatuksia, läheisriippuvuusajattelua ja näihin kohdistettua kritiikkiä. Hyödynnän tässä erityisesti Maritta Itäpuiston väitöskirjassa (2005) olevaa saman aiheen käsittelyä.

AAL eli alkoholistien aikuiset lapset nousi tarpeesta auttaa ja tukea alkoholistien läheisiä, tässä tapauksessa erityisesti lapsia. Suomeen ensimmäinen AAL-ryhmä perustettiin vuonna 1987 ja vuonna 1994 ryhmiä oli jo 40-50 (Leppämäki 1998). Suomen AAL kertoo olevansa ”miesten ja naisten nimetön toveriseura, jonka jäsenet haluavat tervehtyä ja tiedostaa itselleen tuhoisat käyttäytymismallinsa jakamalla keskenään kokemuksensa, voimansa ja toivonsa” (AAL:n Internetsivu 1.3.2006, www.aal.fi). Sivuilla luetellaan myös 20 alkoholistien aikuisten lasten ongelmaa tai ominaispiirrettä. Kohdassa kymmenen todetaan, että alkoholistien aikuiset lapset ovat läheisriippuvaisia. AAL:n määritelmän mukaan läheisriippuvuus tarkoittaa hylätyksi

tulemisen pelkoa ja pyrkimystä säilyttää ihmissuhteet millä keinolla tahansa, jotta ei joudu kokemaan tuskallisia tunteita (www.aal.fi/ongelmalista).

AAL:n määritelmä ei ole ainoa tapa määritellä läheisriippuvuutta. Tommy Hellstenin mukaan se on ”sairaus tai sairauden kaltainen tila, joka syntyy kun ihminen elää jonkin hyvin voimakkaan ilmiön läheisyydessä eikä kykene käsittelemään tätä ilmiötä persoonallisuudessaan vaan sopeutuu sen olemassaoloon” (Hellsten 2001, 82). Läheisriippuvuuden määritelmät eivät kuitenkaan lopu tähänkään. Kirjallisuudesta ei löydy yksimielistä käsitystä siitä, mistä on kyse.

Maritta Itäpuisto kritisoi läheisriippuvuuden käyttämistä tieteellisenä käsitteenä (2005, 45). Läheisriippuvuus ei hänen mukaansa ole teoria, vaan nimenomaan oma-apukirjallisuudessa ja terapiakirjallisuudessa käytetty termi. Hän lisää, että tieteellisesti tarkasteltuna ei ole olemassa sellaista ryhmää kuin läheisriippuvaiset. En siis tutkielmassani käytä läheisriippuvuutta tieteellisenä terminä, vaan valottamaan sitä tapaa, jolla monet kirjoittajani merkityksellistävät omia kokemuksiaan.

Määriteltiin se miten hyvänsä, läheisriippuvuusajattelu perustuu sairausoletukselle. Sairaaksi määritellään sekä alkoholisti että tämän läheiset. Alkoholisti sairastaa alkoholismia, läheiset puolestaan läheisriippuvuutta. Itäpuisto kritisoi Hellstenin ja muiden läheisriippuvuuskirjoittajien tapaa nähdä alkoholismi sairautena ikään kuin se olisi aina ollut sitä. Tosiasiallisesti alkoholismin sairauskäsitys on tuotettu yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti pitkän ajan kuluessa ja monien intressiryhmien toiminnan tuloksena. (Itäpuisto 2005, 46-47).

Itäpuisto painottaa myös niitä seurauksia, joita läheisriippuvuus-sairaaksi määrittelemisessä on. Hän viittaa Conrad & Schneiderin (1992) ajatuksiin medikalisaatiosta. Hyvänä puolena voidaan nähdä se, että sairausroolin omaksuminen on yhteiskunnallisesti hyväksyttävää ja humaania. Siihen sisältyy ajatus tervehtymisen mahdollisuudesta. Toisaalta sairaudesta puhuminen medikalisoi ja leimaa alkoholistin läheiset (Conrad & Schneider 1992, 282). Myös Gordon & Barret (1993, lainattu Itäpuisto 2005, 49) huomauttavat, että sairauskäsitteen avulla voidaan patologisoida terveet reaktiot sairauden oireiksi. Terveet, mutta haavoittuvat ihmiset leimataan sairaiksi ja syyllistetään samalla uhri tilanteestaan (Itäpuisto 2005, 47).

Myös Sher & Motherstead (1991) ovat tulleet siihen tulokseen, että läheisriippuvaisen leimasta on nuorelle enemmän haittaa kuin hyötyä. Vanhempien syyttäminen kaikista ongelmista saattaa johtaa täydelliseen oman vastuun kieltämiseen. Sher & Motherstead huomauttavat samoin, että ”alkoholistien aikuisista lapsista” tehtyihin piirreluetteloihin (esim. www.aal.fi/20kysymysta) voi periaatteessa samaistua kuka tahansa (Sher & Motherstead 1991, 167). Empiiristen tutkimusten valossa ei ole perusteluja sille, että juuri vanhempien alkoholinkäytöstä kärsineet samaistuisivat näihin ominaisuuslistoihin. Eräässä tutkimuksessa alle kolmannes läheisriippuvaisiksi määritellyistä tunnisti itsensä kuvatuista piirteistä (Hands & Dear 1994, 442, lainattu Itäpuisto 2005, 50).

Läheisriippuvuuskeskustelun tarjoama näkemys alkoholiongelmaisen lapsesta lähestyy sisällöltään edellisessä kappaleessa käsiteltyä uhritarinaa. Läheisriippuvuuskeskustelulle on ominaista sama deterministinen sävy sekä uhrin passiivisuuden ja voimattomuuden korostaminen. Läheisriippuvuuskeskustelu on yhteiskunnassamme niin voimakkaassa asemassa, että sitä voidaan pitää yhtenä uhritarinan vahvimpana diskursiivisena muotona.

2.3 Alkoholit, perhe ja lapset Suomessa – onko alkoholitiperheitä olemassa?

Alkoholista ja perheistä on kirjoitettu Suomessakin melko paljon, erityisesti liittyen A-klinikkasäätiön Lasinen lapsuus – projektiin. Käsittelen seuraavaksi lyhyesti joitakin aiheeseen liittyviä käsitelmäärittelyjä.

Suomalaisten alkoholinkulutus on ollut jatkuvassa kasvussa viime vuosina. Vuonna 1994 suomalaiset joivat 6,6 litraa alkoholia vuodessa henkeä kohti, vuonna 2004 7,6 litraa. Niiden määrä, jotka katsovat kasvaneensa päihdeperheessä, on kuitenkin pysynyt samana. Vuonna 1994 se oli 11% ja vuonna 2004 10% suomalaisista. Toisin ilmaistuna noin puoli miljoonaa suomalaista on lapsena altistunut vanhemman alkoholinkäytöstä aiheutuneille haitoille ja vahingoille. (Peltoniemi 2005).

Suomessa sellaisten lasten tutkimus, joiden vanhempi on alkoholiongelmainen, on ollut vähäistä. Aiheesta on tehty muutamia opinnäytetöitä ja jonkin verran muuta tutkimusta. Maritta Itäpuisto on tehnyt aiheesta lisensiaatintyön ja väitöskirjan (2001 ja 2005). Useimmiten suomalainen tutkimus keskittyy läheisten näkökulmaan yleensä, erittelemättä lapsia ja heidän kokemuksiaan sen tarkemmin tutkimuksen kohteeksi (esimerkiksi Holmila, 1994 & 2003 ja Heimonen, 2006). (Itäpuisto 2005, 21-24).

Suomessa ja suomalaisessa tutkimuksessa puhutaan usein alkoholistiperheistä. Samaa käsitettä käytetään myös oma-apukirjallisuudessa ja terapiakirjallisuudessa. Alkoholistiperhe on kuitenkin käsitteenä erittäin latautunut ja jo sen vuoksi epäsopeva tieteelliseen tutkimukseen. Alkoholistiperhe nojautuu käsitteenä alkoholismin sairausmääritelmään ja siten patologisoi sekä juojan että tämän perheen. Se on leimaava ja stereotyyppinen. Käsite myös perustuu systeemiteoreettiseen dynaamiseen perhekäsitykseen, joka korostaa perheen yhtenäisyyttä ja perheenjäsenten rooleja. Tällainen lähestymistapa piilottaa subjektit ja tekijät. Sekä alkoholia käyttävä vanhempi että lapsi ja heidän toimintansa häviävät alkoholistiperheen sisään. (Itäpuisto 2001, 37-45 ; 2005, 14-16).

Systeemiteoreettinen näkökulma on ollut vallalla alkoholistiperheen lapsien tarkastelussa. Siinä korostetaan perheen rakennetta ja lasten rooleja epäterveessä perheessä. Alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia on luokiteltu esimerkiksi sankarin, syntipukin ja kadotetun lapsen rooleihin. Teorian perusajatus on, että jos vanhemmat eivät hoida tehtäviään, lapset joutuvat ottamaan ne hoidettavakseen. Vanhemman rooliin joutuminen taas on lapselle vahingollista. Roolityologioita ja systeemiteoreettista lähestymistapaa on kuitenkin kritisoitu paljon. Empiiriset tutkimukset eivät tue esitettyjä ajatuksia. (Itäpuisto 2005, 48-49).

Vanhemman alkoholinkäytöstä kärsivän lapsen näkökulmasta voisi sanoa, että alkoholistiperhettä ei ole olemassa. On juova vanhempi ja selvä vanhempi sekä lapsi itse. Lisäksi on suuri joukko muita ihmisiä: sisarusia, koulun työntekijöitä, poliiseja, lääkäreitä, sosiaalityöntekijöitä, naapureita, sukulaisia ja ystäviä. Lapsi ja hänen perheensä eivät ole olemassa irrallisena yksikkönä. Elinympäristö ja yhteiskunta vaikuttavat siihen, mitä perheessä tapahtuu ja miten näitä tapahtumia käsitellään ja tulkitaan. Alkoholistiperhe on käsite, joka lähestyy perhettä ikään kuin

yhteiskunnallisilla tekijöillä ei olisi siihen vaikutusta, ikään kuin kyse olisi vain perheen sisäisistä ongelmista (Itäpuisto 2005, 15).

”Alkoholiperheisiin” ja näissä kasvaneisiin lapsiin liittyy myös paljon erilaisia stereotyyppioita ja yleistyneitä käsityksiä. Yksi yleisimmistä on käsitys alkoholiongelman periytymisestä. Tämä käsitys on niin yleinen, että se on nykyisin usein hallitseva ajattelutapa ja lähtöoletus aiheesta puhuttaessa (Itäpuisto 2005, 28). Aiheesta on kansainvälisellä tasolla tehty runsaasti tutkimusta, mutta tulokset ovat ristiriitaisia. Osa tutkijoista on tullut siihen lopputulokseen, että alkoholiongelma todellakin voi periytyä. Syiksi on ehdotettu geneettisiä ja sosiaalisia tekijöitä. Näitä tutkimuksia on kuitenkin kritisoitu muuttujien yksinkertaistamisen vuoksi sekä sen vuoksi, että otantana ovat yleensä olleet hoitoon hakeutuneiden henkilöiden lapset (Itäpuisto 2005, 29).

Olennaista tämän tutkielman kannalta periytyvyyskeskustelussa on sen hallitseva asema. Jokainen ”tietää”, että alkoholismi saattaa periytyä. Tämä koskee myös niitä lapsia, joiden vanhemmalla on alkoholiongelma. Esimerkiksi monet aineistoni kirjoittajat kamppailevat tämän kysymyksen kanssa. Teksteissä pohditaan laajasti omaa suhdetta alkoholinkäyttöön ja tuodaan esille huoli siitä, että saattaisi itse alkaa juoda liikaa.

”Suhteeni alkoholiin ei tule koskaan olemaan normaali.”(Kirsi, 35v.)

”Seuraan oireilua itsessäni. Huolestun, jos oikeasti tunnen tarvetta juoda itseni humalaan.” (Anne, 35v.)

”Joskus kuitenkin mietin, että onko suhtautumiseni (alkoholiin, SF) liian myötämelistä.” (Susanna, 33v.)

Ajatus vanhemman alkoholiongelman periytymisestä läpäisee nämä pohdinnat. Kysymys kuuluukin: kuinka paljon hyötyä lapselle on siitä, että hänelle kerrotaan vanhemman ongelmien lähes automaattisesti siirtyvän myös hänen elämäänsä?

3 KIRJOITUKSIA VANHEMMAN ALKOHOLINKÄYTÖSTÄ

Tutkielmani aineistona on 10 erilaista tekstiä, jotka on koottu kesällä 2005. Tekstiaineisto vaikuttaa paljon tutkielman tekemisen käytäntöön ja itse tulosten etsintään. Tutkijan suhde aineistoon on erilainen kuin esimerkiksi haastattelussa. Haluan käydä melko yksityiskohtaisestikin läpi niitä tapoja, joilla olen aineistoani käsitellyt ja analysoinut. Samalla haluan esitellä aineistoni kirjoittajat, jotta he eivät jää tutkielmani sivuilla marginaaliin vaan pääsevät tarinoidensa kanssa päänäyttämölle.

3.1 Tekstiaineiston erityispiirteet

Kirjallinen aineisto poikkeaa jossain määrin haastattelemalla kerätystä aineistosta. Kirjoittaja ehtii miettiä tarkemmin, mitä haluaa sanoa. Tekstiä on myös mahdollista muokata yhä uudelleen ennen kuin sen lähettää tutkijalle. Lisäksi oman tarinan kirjoittamista säätelevät toisenlaiset konventiot kuin puhuttua esitystä.

Haastattelun tekemisen on usein todettu olevan haastattelijan ja haastateltavan yhteistyötä, jossa kertomusta muokataan sosiaalisesti (Granfelt 2001, 101 ; Johansson 2005, 45). Yhtä usein ei kuitenkaan tuoda esille kirjoitetun tekstin sosiaalista luonnetta. Teksti kirjoitetaan aina jollekin tietylle yleisölle ja tiettyä tarkoitusta varten. Kirjoittaja huomioi tämän valitessaan tekstissä käsiteltäviä asioita ja tapaansa kertoa niistä. Kirjoittaja myös sisällyttää tekstiin vihjeitä siitä, miten sitä tulisi tulkita⁴.

Myös kirjoitettu teksti on siis sosiaalisesti konstruoitua, vaikkakin eri tavalla kuin haastatteluaineisto. Omassa tutkimuksessani kirjoitetut tekstit ovat lähteneet liikkeelle kirjoituspyynnöstäni (Liite 1). Kirjoittajat ovat valikoineet elämäntarinastaan ne osat, jotka ovat halunneet tutkimusta varten jakaa. Kirjoituspyyntöni on myös olennaisesti ohjannut näitä valintoja, sillä siinä kerron mistä asioista olen halukas kuulemaan. Kirjoitettu teksti on syntynyt kirjoituspyynnön, tutkimuksen teeman ja kirjoittajan

⁴ Tässä ovat apuna ns. kielelliset konventiot, jotka ovat vakiintuneita tapoja ilmaista tiettyjä asioita.

omien painotusten yhteisvaikutuksesta. Se on olennaisella tavalla kommunikaatiota, johon myös kuulija (eli tutkija) on vaikuttanut.

” Liitteenä tarina, jota en saanut tungettua pariin sivuun.
Toivottavasti siitä on apua. Minulle oli, joten kiitos.
On hienoa, että joku tutkii sitä, 'miten lasten kävi'.
Juovien omaiset ja läheiset eivät toistaiseksi ole saaneet
riittävästi huomiota.” (Kirsi, 35v.)

Kirjoituspyyntöni kertoo niistä asioista, joita odotin kirjoittajien teksteissään käsittelevän. Pyrin muotoilemaan kirjoituspyynnön mahdollisimman avoimeksi, mutta kuitenkin selkeäksi ohjeeksi. On vaikea arvioida kuinka paljon kirjoituspyyntö on vaikuttanut siihen, ketkä tekstejä ovat kirjoittaneet ja lähettäneet. En ole laatinut kirjoituspyyntöä yksin, vaan yhdessä tutkielmaseminaariin osallistuneiden kanssa, joten siihen eivät ole vaikuttaneet ainoastaan omat ajatukseni.

Kirjoituspyyntöni sisältää neljä kysymystä, jotka on esitetty ehdotuksina. Niiden tarkoitus oli auttaa kirjoittajia ymmärtämään, minkälaisista asioista olen tutkijana kiinnostunut. En kuitenkaan halunnut kirjoittajieni rajoittuvan juuri noihin teemoihin, vaan toivoin tekstien sisältävän heidän todellisia kokemuksiaan. Odotin kuitenkin kirjoittajien kertovan runsaasti negatiivisia muistoja lapsuudestaan ja nuoruudestaan sekä pohtivan sitä, mitkä asiat ovat auttaneet heitä selviytymään elämässä eteenpäin.

Jossain määrin kirjoittajieni tekstit vastaavat odotuksiani. Yksityiskohtaisten negatiivisten muistojen määrä ei kuitenkaan ole yhtä vallitseva kuin olin odottanut. Kenties en itsekään kirjoituspyyntöä laatiessani ollut oivaltanut, että kokonaisuun kokemuksiin mahtuu muutakin kuin surua ja kipua. Olin myös aineistoa lukiessani ilahtunut siitä, että useimmat kirjoittajat kertoivat rohkeasti juuri niistä asioista joista halusivat välittämättä kirjoituspyyntöni ehdotuksista. Tämä kertoo itselleni siitä, ettei kirjoituspyyntöni ollut sävyltään liian käskevä tai ehdoton.

Kirjoittajien osoittamasta vapaudesta huolimatta he käyvät selvästi keskustelua kirjoituspyyntöni kanssa. Monet vastaavat suoraan esittämiini kysymyksiin tai jaoittelevat tekstinsä kirjoituspyyntöäni vastaavalla tavalla. Kirjoittajani ovat

valikoineet juuri nämä kertomukset ja tarinat tätä tutkimusta varten. Nämä tarinat he ovat halunneet kertoa, näistä tarinoista he ovat uskoneet minun olevan kiinnostunut. Toisenlaisessa kontekstissa kukin kirjoittaja kertoisi elämästään toisella tavalla.

3.2 Aineiston kerääminen ja lukeminen

Kun tutkimusaiheekseni olivat tarkentuneet kokemukset vanhemman alkoholinkäytöstä aloin miettiä minkälaista aineistoa aiheesta olisi saatavilla. Pohdin aluksi mahdollisuutta löytää kertomuksia aiheesta jo olemassa olevista arkistoista esimerkiksi Suomalaisen kirjallisuuden seurasta. Asiaa selvitellessäni alkoi kuitenkin näyttää siltä, että valmiin aineiston löytäminen olisi vaikeaa, jollei jopa mahdotonta. Siten päädyin, jossain määrin haluttomasti, keräämään oman aineiston.

Minulle oli alusta asti selvää, että haluan kerätä aineistoni nimenomaan aikuisilta enkä lapsilta. Halusin kuulla aikuisten kertovan lapsuudestaan ja nuoruudestaan sekä arvioivan kokemuksiaan. Oletin myös, että aikuiset pystyvät paremmin erittelemään selviytymistään ja sen merkitystä kuin lapset, jotka vielä elävät vanhempiensa kanssa. Aikuisia haastatteleamalla oli mahdollista saada tietoa niin muistetuista lapsuudenkokemuksista kuin aikuisen ajatuksistakin.

Päädyin kirjoitusten keräämiseen, koska tekstien lukeminen ja niihin syventyminen on minulle ominaisempi tapa oppia ja opiskella kuin kuunteleminen. Halusin varmistaa, että aineistoni olisi sellainen, jonka kanssa minun on luontevaa työskennellä. Toisaalta olen myös lukenut useita tutkimuksia, joissa on käytetty tekstiaineistoja ja olen tullut vakuuttuneeksi niiden hyödyllisyydestä. Itse vapaasti kirjoittamassaan tekstissä kirjoittaja ehtii pohtia tarkasti sitä, mitä todella haluaa sanoa (tästä aiheesta enemmän luvussa 3.1.).

Käytännössä laadin kirjoituspyynnön otsikolla ”Onko vanhempiesi alkoholinkäyttö vaikuttanut elämääsi?” (Liite 1). Kirjoituspyynnön lähetin Tampereen yliopiston ylioppilaskunnan sosiaalipoliittisen sihteerin kautta ainejärjestöjen sähköpostilistoille. Valitsin kohderyhmäkseni yliopiston opiskelijat, koska he ovat pääasiassa sellaista ikäryhmää, joka on itsenäistynyt muutamien vuosien sisällä. Halusin aineistokseni

juuri nuorten aikuisten kirjoituksia, koska heillä lapsuuden ja nuoruuden kokemukset ovat vielä muistissa tuoreina ja tärkeinä. Samoin suhde lapsuuden perheeseen on pääosin vielä kiinteä ja vanhemmat elossa. Toisaalta olen myös itse nuori aikuinen ja uskon, että minun on helpompi samaistua samassa elämäntilanteessa olevien kirjoituksiin.

Sähköpostilista on tehokkain ja toimivin tapa tavoittaa nopeasti lähes kaikki yliopiston opiskelijat. Suurin osa opiskelijoista on oman ainejärjestönsä sähköpostilistalla, jonne myös tulee erilaisia tutkimuspyyntöjä monta kertaa lukukaudessa. Uskoin, että ainejärjestöjen kautta tavoittaisin myös sellaisia opiskelijoita, joilla on kokemuksia vanhemman alkoholinkäytöstä ja niin myös kävi.

Voidaan kysyä onko opiskelijoilla ryhmänä jotain olennaisesti yhteistä. Ovatko opiskelijat yhteiskuntamme hyväosaisia? Ovatko opiskelijat huolettomia juhlijoita vai koulutettuja ajattelihoita? Opiskelijoista vallitsee monenlaisia stereotypioita, mutta todellisuudessa joukko on äärimmäisen heterogeeninen. Kaikki yliopiston opiskelijat eivät ole ns. hyväosaisista perheistä eivätkä he kaikki myöskään ole välttämättä hyvinvoivia. Monilla yliopiston opiskelijoilla on jonkinlaisia arjenhallintaan tai mielenterveyteen liittyviä ongelmia. Opiskelijat voivat olla sinkkuja tai perheellisiä ja saman vuosikurssin opiskelijoiden iätkin vaihtelevat suuresti. Tämän moninaisuuden valossa ei voida sanoa, että yliopiston opiskelijat aineiston kirjoittajina olisivat jotenkin ryhmänä määriteltävissä. Pyrin kuitenkin seuraavaksi kuvaamaan omaan tutkimukseeni osallistunutta joukkoa.

3.2.1 Kirjoittajat ryhmänä

Opiskelijat saivat vastata kirjoituspyyntöni joko sähköpostitse tai tavallisella postilla. Sain vastauksena yhteensä 10 tekstiä, joista kaikki tulivat sähköpostitse. Esittelen seuraavaksi kirjoittajiani ja heidän taustojaan lyhyesti.

Kaikki kirjoittajani ovat naisia. En ollut alunperin suunnitellut tutkielmaani juuri naisiin keskittyväksi, mutta kieltämättä odotinkin juuri naisten vastaavan kirjoituspyyntöni. Syitä tähän voi olla useita. Yleensä ottaen naiset lähtevät

helpommin mukaan tutkimusprojekteihin ja miettimään omaa elämäänsä tarkemmin. Toisaalta kulttuurissamme voi naisille olla ominaisempaa pohtia elämäänsä ja sen vaiheita tekstinä. Olisiko myös mahdollista, että olen kirjoittanut kirjoituspyyntöni sellaiseksi, että naisten oli helpompaa reagoida siihen kuin miesten?

Suurin osa kirjoittajistani opiskelee yliopistossa. Mukana on kuitenkin myös muutama kirjoittaja, jotka ovat jo työelämässä tai opiskelevat muussa oppilaitoksessa. Nämä olivat saaneet tiedon kirjoituspyynnöstä yliopistossa opiskelevalta tuttavaltaan. Tunnen kirjoittajista kaksi henkilökohtaisesti. Yritän tekstejä lukiessani huomioida sen, että tiedän näistä kahdesta kirjoittajasta paljon enemmän kuin muista. Uskon myös, että läheisempi suhteeni näihin kahteen voi olla hyödyksi tutkimukselle, koska pystyn helpommin tulkitsemaan heidän, ja ehkä muidenkin, tekstien välittämiä tulkintavihjeitä.

Kirjoittajien ikä vaihtelee 20-vuotiaasta 35-vuotiaaseen. Kirjoittajat voidaan myös ikänsä puolesta jakaa kahteen ryhmään: vanhempiin ja nuorempiin. Nuorempi ryhmä koostuu 20-24-vuotiaista, joita on viisi kappaletta, toinen ryhmä taas 27-35-vuotiaista, joita on samoin viisi kappaletta.

Tekstien pituus vaihtelee yhdestä sivusta kahdeksaan sivuun. Useimmat tekstit on kirjoitettu melko asiallisesti ja proosallisesti, ainoastaan yhdessä on piirteitä runollisesta tai esseemäisestä ilmaisutavasta. Kirjoittajat käsittelevät useimmiten aluksi lapsuuttaan, monet kertovat joitakin tapahtumia yksityiskohtaisesti ikään kuin esimerkkinä. Sen jälkeen he siirtyvät käsittelemään aihetta laajemmin valitsemastaan näkökulmasta. Kirjoittajat kertovat esimerkiksi omasta itsestään, suhteestaan alkoholinkäyttöön, suhteestaan vanhempiinsa nyt aikuisena ja elämänvaiheistaan kotoa pois muuttamisen jälkeen. Tekstien sisältöä tarkastelen tarkemmin seuraavassa luvussa.

Olen ollut aineistooni tyytyväinen, se on monipuolinen ja haastava. Aineistoni äärellä olen useasti miettinyt asioita laajasti ja syvällisesti sekä lisäksi pysähtynyt ihmettelemään kirjoittajieni kertomusten pieniäkin yksityiskohtia. Toisaalta aineistoni on hyvin antoisa ja rikas, siitä olisi noussut esille paljon enemmän asioita kuin tässä tutkielmassa on mahdollista käsitellä. Olen joutunut tekemään valintoja sen suhteen,

mihin kiinnitän huomioni ja minkä jätän sivuun. Tässä valinnassa olen antanut tutkimuskysymysteni ja lähestymistapani ohjata itseäni.

3.2.2 Kirjoituksia lukemassa

Edellä olen jo käsitellyt kirjallisen aineiston lukemista ja niitä metodisia periaatteita, jotka ohjaavat aineistoni käsittelyä. Ennen aineiston analyysiin siirtymistä kerron, miten olen käytännössä aineistoani käsitellyt.

Aloitin aineistooni tutustumisen lukemalla kaikki tekstit muutaman kerran lävitse. Näin sain aineistostani kokonaiskuvan ja tiesin minkälaisia asioita voin odottaa löytäväni ja mitä taas on turha hakea näistä teksteistä. Seuraavaksi poimin teksteistä teemoittain niitä asioita, joita kirjoittajat painottivat ja joista itse olin kiinnostunut. Aivan ensimmäiseksi listasin yleisiä asioita, jotka tulivat esiin: kirjoittajien välisiä eroja (esim. kumpi vanhempi juo), kirjoittajien esiintuomia kokemuksia ja tuntemuksia (kuten pelko, huoli, häpeä) sekä muita esiin nousevia asioita. Näistä yksi oli eron tai etäisyyden tarve, jota käsitelen tarkemmin seuraavassa luvussa.

Tutkimukseni lähtökohtana oli kysymys selviytymisestä. Sen vuoksi poimin aineistostani niitä asioita, joiden kirjoittajat kokivat auttaneen heitä selviytymään vanhemman alkoholinkäytöstä. Toisaalta näin tarpeelliseksi myös poimia esiin niitä ongelmia ja vaikutuksia, joita kirjoittajat kokivat vanhempansa juomisen aiheuttaneen itselleen. Jo tätä kautta eteeni avautui monia kysymyksiä, joihin lähdin etsimään vastauksia sekä monia sellaisia asioita, joita en odottanut löytäväni.

Analyysin edetessä halusin luoda kirjoittajiini henkilökohtaisen vuorovaikutussuhteen. Sen vuoksi annoin jokaiselle kirjoittajalle peitenimen, jolla häntä aloin kutsua. Käytän näitä nimiä myös jatkossa kirjoittajistani puhuessani. Koin kirjoittajien nimeämisen erittäin hyödylliseksi. Se auttoi minua muistamaan, että olen tekemisissä todellisten elämäntarinoiden kanssa ja olen kirjoittajilleni velkaa sen, että käsitelen heidän tarinoitaan hyvin.

Vielä myöhemmässä vaiheessa tein jokaisesta kertomuksesta yhden A4-sivun mittaisen yhteenvedon. Tavoitteeni oli kirjoittaa lyhyesti ja ytimekkäästi ylös kunkin kertomuksen pääkohdat sekä samalla syventyä aineistooni entistä paremmin. Kirjoituksia lukiessani oivalsin, että tutkimuksen kannalta on olennaisen tärkeää että tunnen aineistoni mahdollisimman kattavasti.

3.2.3 Kirjoittajien esittäytyminen

Ennen aineiston analyysiin siirtymistä haluan vielä antaa kirjoittajilleni mahdollisuuden esitellä itsensä. Kerron kirjoittajista heille antamani peitenimen, iän sekä sen kumpi vanhemmista perheessä käytti alkoholia. Mainitsen lisäksi, jos kirjoittaja kertoo itsellään olevan lapsia. Toivon, että kirjoittajien esittäytyminen antaa vielä selkeämmän kokonaiskuvan aineistostani ja toisaalta tuo kirjoittajat lähemmäs lukijaa todellisina ihmisinä ja kokijoina.

Hanna, 22v.: Alkoholia käyttivät isäpuolet.

Kirsi, 35v.: Alkoholia käytti isä. Kaksi omaa lasta.

Elina, 32v.: Alkoholia käytti isä.

Sonja, 21v.: Alkoholia käytti isä.

Henna, 20v.: Alkoholia käytti isä.

Tiia, 24v.: Alkoholia käyttivät molemmat vanhemmat.

Anne, 35v.: Alkoholia käytti äiti. Yksi oma lapsi.

Susanna, 33v.: Alkoholia käytti isä.

Heidi, 27v.: Alkoholia käytti isä.

Jenni, 22v.: Ei koe vanhempien alkoholinkäyttöä ongelmallisena. Käytän tämän kirjoittajan tekstiä lähinnä vertailupohjana muille.

4 TARINOITA, AJATUKSIA JA KOKEMUKSIA

Siirryn seuraavaksi tutkielmani ytimeen eli aineiston käsittelyyn. Olen jakanut aineistostani nousseita löytöjä väljästi kahden teeman, ongelmien ja selviytymisen, mukaan. Olen valinnut tämän lähestymistavan, koska kirjoittajani kertovat tarinaansa liikkuen uhritarinan ja selviytymistarinan välillä. Heidän teksteissään pyritään löytämään sopiva tapa omien elämäkokemusten ymmärtämiseen. Molemmat puolet kirjoittajien kertomuksista ovat todellisia ja sopivat ehdottamani *kokonaisten kokemusten* käsitteen sisään.

4.1 Ongelmista, haavoista, kivuista

Kirjoittajani kertovat teksteissään monenlaisista ongelmista, joita he kokevat vanhemman alkoholinkäytön aiheuttaneen heille joko lapsena tai nyt aikuisena. Nopeasti katsottuna erilaisia nimettyjä ongelmia tai kipuja löytyy yhdeksästä tekstistä suunnilleen 40, lähempi tarkastelu avaisi niitä varmasti vielä enemmän. Olen jakanut näitä ongelmia ja kipuja ryhmiin helpottaakseni niiden käsittelyä. Ensinnäkin käsittelen erikseen lapsuudessa koettuja ongelmia ja niitä ongelmia, joiden kirjoittajat kertovat näkyvän nykyhetkessään. Toiseksi olen jaotellut ongelmia vielä pienempiin kategorioihin tarpeen mukaan.

Ongelma ei välttämättä ole paras sana kuvaamaan kirjoittajien kertomuksia. Sen vuoksi puhun myös haavoista ja kivuista. Esimerkiksi pelko ei ole varsinaisesti ongelma, vaan terve reaktio uhkaavassa tilanteessa (vrt. Itäpuisto 2005, 39). Kirjoittajat puhuvat kuitenkin paljon pelosta ja muista tunteista, joten käsittelen niitäkin tässä yhteydessä. Kirjoittajien teksteistä käy nimittäin selvästi ilmi se, että nämä tunteet olivat epätoivottuja ja haavoittavia ja siten tavallaan myös ”ongelmallisia”.

Aloitan käsittelemällä niitä ongelmia ja kipuja, joita kirjoittajat kokivat vanhemman alkoholinkäytön aiheuttaneen heille lapsuudessa ja nuoruudessa. Haluan tarkastella näitä kokemuksia sellaisenaan viittaamatta varsinaisesti nykyisyyteen tai

aikuisuuteen. Lapsuudensosiologian valossa on tärkeää antaa lapsuuden kokemuksille ja ongelmille myös itseisarvo eikä käsitellä niitä vain suhteessa aikuisuuteen (Itäpuisto 2005, 38). Kirjoittajani myös kertovat lapsuudenkokemuksistaan paikoittain hyvinkin elävästi ja haluan antaa heille tilaa jakaa niitä.

4.1.1 Lapsena koettuja ongelmia

Kirjoittajani kuvaavat monia erilaisia tunteita teksteissään. Yleisimpiä ovat pelko, viha ja häpeä. Lapselle pelkoa aiheuttivat monenlaiset asiat:

”Muistan itsekkin kerran kuinka pelkäsin Heikin (=isäpuoli, SF) jälleen lyövän äitiäni...” (Hanna, 22v.)

”...eron jälkeen aloin pelkäämään isän kyytiin menemistä (rekan, SF). Pelkäsin että isä ei tuo minua enää takaisin äidin luokse.” (Elina, 32v.)

”Eniten aloin pelätä hetkiä, jolloin en saanut äitiini kontaktia...” (Tiia, 24v.)

Viha oli toinen yleisesti kuvattu tunne teksteissä. Vihaa tunnettiin useimmiten juovaa vanhempaa kohtaan, mutta parilla kirjoittajalla viha tai inho kohdistui selkeästi myös selvään vanhempaan. Aina kirjoittajalle itselleenkään ei ollut selvää, miksi oli niin vihainen. Tällaisen epämääräisen vihan kokeminen saattoi jatkua aikuisuuteen asti.

”Isääni pelkäsin ja vihasin pitkään...” (Kirsi, 35v.)

”Olen tuntenut epämääräistä vihaa ja katkeruutta vanhempiani kohtaan, mutta en ole kaivellut esille syitä.” (Anne, 35v.)

Häpeä on tunne, joka usein yhdistetään alkoholiongelmaisten läheisten kokemuksiin (esim. Itäpuisto 2003, 37). Useimmiten ajatellaan, että häpeää tuottaa perheenjäsenten kokemus poikkeavuudesta. Häpeän katsotaan myös johtavan siihen, että perhe pyrkii

salaamaan häpeää tuottavan asian ja sulkeutuu siksi ulkomaailmalta (Ackerman 1990, 28). Aineistoni kirjoittajat kertoivat paljon myös häpeän kokemuksista.

”Lapsuuteen isän alkoholin käyttö vaikutti suuresti myös häpeänä.” (Sonja, 21v.)

”...hän (=isä, SF) yrittää koko ajan haastaa riitaa...Tämä on minusta kaikkein nolointa, mitä voi olla ja minua hirvittää, mitä kaikkea hän on kylällä päästellyt suustaan.” (Henna, 20v.)

Kirjoittajat kertoivat myös pyrkimyksistä salata vanhemman alkoholinkäyttöä. Useimmiten salaamiseen tuntui kuitenkin pyrkivän selvä vanhempi ja kirjoittajat toivat esille, että eivät itse pitäneet tätä hyvänä tapana toimia. Jotkut olivat myös itse käyttäneet täysin vastakkaisia toimintamalleja.

”Meillä kotona ei ollut mitään normaalia perhe-elämää, koska äiti häpesi isän ongelmaa ja yritti peitellä sitä.” (Heidi, 27v.)

”Samoin äitini halusi peitellä isäni juomista, mikä oli myös rasittavaa. Itse reagoin asiaan niin, että kerroin kaikille siitä...” (Susanna, 33v.)

Itäpuisto painottaa häpeän sosiaalista luonnetta (2003, 37). Häpeä opitaan vuorovaikutuksessa ja se toteutuu nimenomaan suhteessa toisiin ihmisiin. Kyseessä ei ole niinkään ”alkoholistiperheen” ominaisuus, vaan ympäristön opettama kokemus. Häpeän oppimisesta kertoo seuraava lainaus:

”Meidän kanssa samoilla pihilla asui yksi poika luokaltani, joka aina puhui isäni tekemisistä luokkatovereilleni. /.../ Niitä juttuja oli todella surullista kuunnella ja joskus lähdin jopa kesken koulupäivän kotiin, koska en jaksanut kuunnella ilkkumista.” (Sonja, 21v.)

Yhden jäsenen alkoholinkäytöstä kärsivä perhe ei elä tyhjiössä. Yhteiskunta ja ympäristö ovat elävästi läsnä ja vaikuttavat niihin arvioihin, joita lapset perheen tilanteesta tekevät. Ympäristön ihmiset pystyvät vakuuttavasti kertomaan lapselle, että häpeä on oikea tunne suhteessa vanhemman juomiseen ja outoon käyttäytymiseen. Lapsi määrittellään vanhempien kautta eikä hänellä ole mahdollisuuksia vastustaa tätä määrittelyä (Itäpuisto 2001, 106-107). Häpeän mukana kulkee usein myös syyllisyys, toinen sosiaalinen tunne. Tässä tapauksessa kyseessä on juuri syyllisyys sellaisista asioista, joihin lapsi tai nuori ei omalla toiminnallaan voi vaikuttaa. Siten lapsi tai nuori on sekä syyllisyyden että häpeän ”väärä kantaja”.

Tunteiden lisäksi kirjoittajat kertovat myös muunlaisista vaikeuksista, joita he kokevat vanhemman alkoholinkäytön heille lapsuudessa aiheuttaneen. Yksi keskeinen teema on erityyppinen väkivalta. Väkivaltaa voidaan jaotella fyysiseen, henkiseen, seksuaaliseen, sosiaaliseen, taloudelliseen ja muuhun väkivaltaan (Dufva 2001, 29-30).

Monet kirjoittajat kertoivat vanhempiansa välisestä fyysisestä väkivallasta. Kukaan kirjoittajista ei maininnut perheen lapsiin kohdistuneen väkivaltaa. Sen sijaan muutamat kirjoittajat painottivat, että väkivalta tapahtui nimenomaan juuri vanhempien välillä.

”Pikku hiljaa Heikin(=isäpuoli, SF) alkoholiongelma paheni ja lopulta asiat olivat siinä pisteessä, että hän myös pahoinpiteli äitiäni.” (Hanna, 22v.)

”Isäni alkoholismia leimasi väkivaltaisuus sekä vaikeat itsetunto-ongelmat.” (Elina, 32v.)

”Lapsia kohtaa isä ei ole ollut humalassa väkivaltainen, mutta ainakin minä olen silti pelännyt isää humalassa.” (Sonja, 21v.)

Kirjoittajat kertoivat myös yrityksistä saada vanhempien välinen fyysinen väkivalta loppumaan.

”...pelkäsin Heikin(=isäpuoli, SF) jälleen lyövän äitiäni ja heitin häntä säästöporsaalla lopettaakseni heidän riitansa...” (Hanna, 22v.)

”Kerran hän (=isä, SF) uhkasi lyödä äitiäni, mutta sain estettyä sen. Kun isä oli humalassa, minun tehtäväni oli yleensä suojella äitiä.” (Heidi, 27v.)

Lasten toimintaa perheessä käsittelemme tarkemmin luvussa 4.2. Otin kirjoittajien aktiivisen puuttumisen väkivaltatilanteisiin esille tässä ilmaistakseni sen, että vaikka kukaan kirjoittajista ei kerro itseensä kohdistuneesta väkivallasta, he kertovat hyvin vahvasti väkivallan todistamisesta ja tilanteissa mukana olemisesta. Toisin kuin usein ajatellaan, jo väkivallalle altistuminen on lapsen kehitykselle vahingollista (Oranen 2001, 45).

Henkisestä väkivallasta kertovat kaikki kirjoittajat jollakin tapaa. Henkistä väkivaltaa on ollut vanhempien välillä, juovan vanhemman ja kirjoittajan välillä, tai ylipäänsä perheenjäsenten välisissä suhteissa. Erityisen näkyvä henkisen väkivallan muoto on vanhempien välinen riitely. Jotkut kirjoittajat kertovat myös runsaasta riitelystä itsensä ja juovan vanhemman välillä.

”Äitini oli erittäin vahva persoona/.../, ja tuntui, että isä uskalsi kunnolla laittaa hanttiin vasta juovuksissa. Heillä oli todella pahoja riitoja aina, kun isä joi.” (Susanna, 33v.)

”Muutamana kerran isä on heilunut veitsen kanssa ja uhannut tappaa äidin tai haukkunut häntä hulluksi ja uhannut passittaa hänet mielisairaalaan.” (Henna, 20v.)

”Erityisesti ollessani murrosiässä emme pystyneet olemaan samassa huoneessa sovussa viittä minuuttia pidempään.”
(Sonja, 21v.)

Kukaan kirjoittajista ei kerro seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Ainoastaan yksi kirjoittaja mainitsee asian todetessaan, että häneen ei ole kohdistunut seksuaalista hyväksikäyttöä. Seksuaaliseksi väkivallaksi voidaan kuitenkin lukea myös avoin seksuaalisuudesta puhuminen ja estoton käyttäytyminen, joka ahdistaa lapsia (Itäpuisto 2003, 42). Yksi kirjoittajista viittaa isän juomakavereiden epämiellyttävään käytökseen:

”Jotkut ovat olleet niin aineissa, että on oikein oksettanut kätellä heitä ja joku ulkomaalainen joskus jotain ehdottelikin ollessani yläasteella.” (Sonja, 21v.)

Sosiaalinen väkivalta näkyy elämänpiirin rajoittamisena ja lasten tapauksessa koulunkäynnin vaikeutumisenä. Edellä yksi kirjoittajistani, Sonja, kertoi lähteneensä joskus koulusta pois, koska ei jaksanut kuunnella isän juomisesta johtuvaa pilkkaamista. Monet kirjoittajat mainitsevat myös, että kavereita ei voinut tuoda kylään kotiin tai että perheessä ei koskaan käynyt vieraita.

”Lapsuudesta muistan myös, kuinka emme koskaan siskon kanssa voineet tuoda kavereita yökylään, koska he olisivat kuulleet riidat ja nähneet pullot.” (Henna, 20v.)

”Siksi meillä ei juurikaan käynyt vieraita eivätkä vanhempani menneet yhdessä mihinkään.” (Heidi, 27v.)

Taloudellisen väkivallan ilmentymäksi voidaan laskea se, että lasten harrastuksiin, vaatteisiin tai edes ruokaan ei riitä raha alkoholinkäytön vuoksi (Itäpuisto 2003, 42). Kirjoittajani eivät suoraan kertoneet taloudellisista ongelmista perheessä eivätkä maininneet jääneensä esimerkiksi vaille ruokaa.

Kirjoittajat kertovat myös muunlaisista vaikeuksista. Monet kokivat lapsena ja nuorena kodin puhumattoman ilmapiirin ahdistavana. Vanhempien kanssa ei voinut puhua juomisesta ja sen aiheuttamista ongelmista. Myös mahdollisuudet puhua jollekin perheen ulkopuoliselle ihmiselle olivat vähäiset.

”Ajat jolloin asuimme alkoholistimiesten kanssa olivat rasittavia henkisesti varsinkin, kun asioista ei puhuttu kodin ulkopuolella, ei ollut ketään kelle puhua.” (Hanna, 22v.)

”Aiheesta ei nimittäin ole perheessäni äidin kanssa keskusteltu. Hän saa yleensä välittömän aggressiokohtauksen, jos tämä aihe otetaan esille.” (Anne, 35v.)

Monesti on ehdotettu, kuten jo häpeä-kokemuksesta puhuttaessa mainitsin, että lapset eivät puhu perheen asioista häpeästä ja vanhempia kohtaan tuntemastaan lojaaliudesta johtuen (Wilson 1982, 161). Edellä olevista lainauksista käy kuitenkin ilmi lasten ilmiselvä halu puhua perheen tapahtumista ja omista kokemuksistaan. Myös Itäpuisto huomauttaa, että puhumattomuus ei välttämättä johdu lojaaliudesta, vaan seurausten pelosta. Useimmille lapsille on kotona tehty selväksi, ettei asioista saa puhua kenellekään (Itäpuisto 2005, 115).

Myös kodin ulkopuoliset ihmiset ovat harvassa aineistoni kirjoituksissa. Muutamat kirjoittajat mainitsevat isovanhemmat turvallisina lähipiirin aikuisina, parilla kirjoittajalla avuksi on ollut hyvä ystävä. Useimpien kertomuksista saa kuitenkin kuvan varsin yksinäisistä kokemuksista. Opettajat, koulukuraattorit ja muut viranomaiset ovat täysin näkymättömissä teksteissä. Ainoastaan yksi kirjoittaja mainitsee lastensuojelutyöntekijöiden kontaktin, jota hän ei kuitenkaan ilmeisesti itse muista:

”Olen kuullut myöhemmin, että minut ja veljeni olisi otettu huostaan, mutta äitini halusi pitää meistä kynsin hampain kiinni.” (Heidi, 27v.)

Valtaosa vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsivistä lapsista ei ole sosiaaliviranomaisten tiedossa. Koulussakaan lapsen vaikeuksiin ei välttämättä kiinnitetä huomiota. Maritta Itäpuiston (2005) aineistosta käy ilmi, että lapset kokivat usein tullessa torjutuiksi silloin, kun olisivat halunneet puhua asioistaan jollekin. Alkoholiongelmaisen perheenjäsenet eivät itse sulkeudu yhteiskunnan ulkopuolelle, vaan heidät suljetaan sinne lähes systemaattisesti. Ympäristön suhdetta lapsiin voi tarkastella kolmella tavalla: lasten häirintään osallistumisena, leimaamisena ja hylkäämisena (Itäpuisto 2005, 90).

Leimaamisesta olen edellä esittänyt esimerkin koulukiusaamisen muodossa. Lasten häirintään osallistuvia ulkopuolisia ovat usein vanhempien kanssa juovat muut aikuiset. Hylkäämiseksi voidaan myös laskea viranomaisten poissaolo kirjoittajieni kertomuksissa. Koulun kyvyttömyydestä huomata nuoren vaikeuksia kertoo omalla tavallaan seuraava lainaus.

”Muistan yhä, miten kipeästi nauroin, kun äidinkielen opettajani, tylsä liituraitamies farkuissa, kirjoitti aineeni marginaaliin: ’Noin nuori tyttö ei voi olla noin sarkastinen.’” (Kirsi, 35v.)

Muutamit kirjoittajat kertovat isovanhempien tai muiden sukulaisten toimineen turvapaikkana ja tukena vanhemman juodessa. Vastakkaisiakin esimerkkejä kuitenkin löytyy. Sukulaiset voivat myös lakata pitämästä perheeseen yhteyttä ja kieltäytyä kuuntelemasta lapsen kokemuksia.

”Ulkopuolelle vaikutimme kai ns. tavalliselta perheeltä, vanhempieni erokin tuli suvulle yllätyksenä ja sitä päivitellään edelleen, vaikka olen yrittänyt selittää, etteivät he ole nähneet koko kuvaa arjestamme.” (Tiia, 24v.)

Kirjoittajieni teksteistä käy ilmi, että useimmat lapset kaipaisivat luotettavaa kuuntelijaa. Konkreettisen avun antaminen perheelle ja alkoholiongelmaisen auttaminen on tärkeää, mutta lapsen kuunteleminen ja tukeminen on tehtävä, jonka

kuka tahansa voi ottaa hoitaakseen. Ei tarvitse olla viranomainen tai työntekijä voidakseen olla lähellä olevalle lapselle turvallinen ja luotettava aikuinen, jolle voi kertoa kodin ongelmista ja vaikeista asioista.

”Joskus olisi ollut ihanaa voida kertoa jollekin kaverille isän ongelmasta, mutta en ole koskaan luottanut kehenkään kotipaikkakunnallani niin, että olisin uskaltanut kertoa siitä.” (Henna, 20v.)

Kaikki kirjoittajani ovat naisia. Tämä vaikuttaa myös siihen, miten he vanhempiansa alkoholinkäytöstä kertovat ja minkälaisiksi heidän kokemuksensa ovat muodostuneet. Alkoholinkäyttö ja alkoholiongelma ovat hyvin sukupuolittuneita ilmiöitä (Itäpuisto 2001). Tästä näkökulmasta tulee mielestäni tarkastella sitä, että monet aineistoni kirjoittajista olivat kokeneet suhteensa äitiin jollakin tapaa ongelmallisena. Monet kirjoittajat olivat joutuneet kuuntelemaan äitinsä huolia ja toimimaan tämän ”terapeuttina”.

”Lisäksi minun piti välillä toimia äitini tukihenkilönä, paikata haavoja ja olla olkapää, jota vasten itkeä.” (Hanna, 22v.)

”Hän (=juova äiti, SF) käytti minua joskus uskottunaan, jolle kertoi asioitaan enemmän kuin oikeastaan olisin halunnut kuulla. Muistan muutamat kerrat, kun istuin pitkin yötä kuuntelemassa häntä.” (Anne, 35v.)

Kukaan kirjoittajista ei kuitenkaan ryhdy tarkemmin erittelemään suhdetta äitiin. Se mainitaan ikään kuin ohimennen, yhtenä ongelmana muiden joukossa. Kuuntelemisen lisäksi monet kirjoittajat mainitsevat äitinsä kommentoimissaan tämän suhtautumista isän tai isäpuolen juomiseen. Kirjoittajien on vaikea ymmärtää äidin tekemiä valintoja.

”Minun on vaikea ymmärtää miten ihminen voi aina vaan uudestaan päätyä suhteeseen alkoholistin kanssa.” (Hanna, 22v.)

”Sinä (=äiti, SF) kuulut niihin naisiin, joiden mielestä täydellinen idioottikin on parempi kuin ei miestä ollenkaan. Sinä jätit elämäsi elämättä ja syytit siitä isää.” (Kirsi, 35v.)

4.1.2 Aikuisena koettuja ongelmia

Vanhemman alkoholinkäytön vaikutukset eivät kirjoittajillani jääneet vain lapsuuteen. He mainitsivat omasta nykyhetkestään useita asioita, joihin he kokivat vanhempansa alkoholinkäytön olennaisesti vaikuttaneen. Kirjoittajat kuitenkin painottavat nykyhetken ongelmien merkitystä eri tavalla ja se on hyvä huomioida asiaa käsiteltäessä.

Yleisimmin kirjoittajien arkipäivään liittyvät ongelmat koskevat alkoholia jollain tavalla. He pohtivat omaa suhdettaan alkoholiin tai humalaisiin ihmisiin ja yrittävät ratkaista asian jollakin toimivalla tavalla.

”Suhteeni alkoholiin ei tule koskaan olemaan normaali.”(Kirsi, 35v.)

”Edelleen minun on hieman vaikea sietää humalaisia keski-ikäisiä miehiä, se haju ja käytös on kuvottavaa ja pelottavaa.” (Hanna, 22v.)

Tähän liittyen monet kirjoittajat kokevat kiusallisena läheistensä alkoholinkäytön, vaikka se olisikin ”hallittua ja kohtuullista”. Esimerkiksi seurustelukumppanin tai sisaruksen erilaista suhtautumista alkoholiin on vaikea ymmärtää ja hyväksyä.

”Lisäksi parisuhteessa pienestäkin alkoholin käytöstä tulee minulle helposti ongelma jos käyttö on säännöllistä.” (Elina, 32v.)

”Aluksi minun oli kuitenkin todella vaikeaa katsoa muiden juomista baarissa ollessani – vaikeinta oli hyväksyä – ja on edelleenkin – sitä, että siskoni juo. Minusta tuntuu ihan oudolta, että hän ei noudattanut äidin esimerkkiä ja että hän juo jopa enemmän kuin jotkut kaverini.” (Henna, 20v.)

Näissä kaikissa kommentteissa näkyy kirjoittajien vaikeus luoda itselleen sopivaa suhdetta alkoholiin ja alkoholinkäyttöön yhteiskunnassa ja kulttuurissa, jossa alkoholi liitetään kiinteästi juhlien viettoon, aikuisten hauskanpitoon ja moneen muuhun tilaisuuteen. Tämä herättää vaikean kysymyksen siitä, mikä on normaalia. Onko normaalia aineistoni kirjoittajille tarjottu runsaan ja huolettoman alkoholinkäytön malli vai monien kirjoittajieni etsimä niukka tai täysin olematon päihteidenkäyttö?

Joillakin kirjoittajilla vanhempien alkoholinkäyttö näkyy edelleen myös arkipäivässä. Yhteydenpito juovaan vanhempaan ja tästä tai sisaruksista huolehtiminen näkyy jokapäiväisessä elämässä. Erityisesti yhteydenpito juovaan vanhempaan on asia, jonka kirjoittajat kokevat ongelmallisena ja hankalana.

”Isänikin on vähentänyt juomisestaan, mutta hänen käyttäytymisensä pelottaa ja nykyisin myös loukkaa minua. Olen oppinut hallitsemaan isäni juomisesta johtuvaa filosofointihalua, ja keskustelen hänen kanssaan tällöin yleensä mahdollisimman solidaarisesti.” (Tiia, 24v.)

”Jos isästä ei kuulu mitään, eikä häntä tavoita mistään, alkaa usein pelottaa, että hänelle on sattunut jotain kamalaa. Hän myös usein satuttaa itsensä humalassa, kaatuu pyörällä tai joutuu tappeluun, jolloin häntä täytyy auttaa esimerkiksi kaupassa käymällä.” (Sonja, 21v.)

Kirjoittajat käyttävät useita eri keinoja ratkaistakseen vanhemman yhteydenpitoon liittyviä hankaluuksia. Käytän näistä keinoista nimitystä *eron tekeminen* ja käsitteelen niitä tarkemmin seuraavassa luvussa.

Alkoholiin liittyvien vaikeuksien lisäksi kirjoittajat puhuivat paljon luottamukseen liittyvistä ongelmista. Monet kokevat, että heidän on vaikea luottaa toisiin ihmisiin ja luoda kestävästä parisuhdetta. He myös katsovat tämän johtuvan juuri vanhempansa alkoholinkäytön ja siitä seuranneen elämäntavan vaikutuksista. 32-vuotias Elina kuvailee tätä kokemusta laajasti:

”Esimerkiksi parisuhteissa olen aina valmis tulemaan hylätyksi ja jätetyksi, jopa niin pitkälle, että saatan tehdä kaikkeni työntääkseni toisen pois luotani, koska jätetyksi tulemisen kanssa osaan elää, se on minulle tuttua ja tiedän selviytyväni siitä...Mutta en osaa enkä meinaa jaksakaan elää sen pelon kanssa, että milloin jättäminen tapahtuu, milloin minut sysätään sivuun ja korvataan jollain tärkeämmällä kuten alkoholilla, toisella naisella, huumeilla...”

Luottamusongelmiin liittyy myös joidenkin kirjoittajien esille tuoma taipumus huolehtia asioista liikaa. Tämänkin piirteen itsessään kirjoittajat liittävät vanhempiensa alkoholinkäytön vaikutuksiin.

”Nämä kokemukset ovat syöneet minulta itsetuntoa ja ovat tehneet minusta ylihuolehtijan. Tunsin aina kun äitini tappeli miestensä kanssa, että minun tuli suojella pikkusisaruksiani ja kannan edelleen huonoa omaatuntoa siitä, että minusta tuntuu etten onnistunut siinä.” (Hanna, 22v.)

Näiden aikuisuudessa näkyvien vaikutusten lisäksi muutamat kirjoittajat mainitsevat ongelmana esimerkiksi sen, ettei heillä ole käsitystä normaalista perhe-elämästä ja sen, että heidän suhteensa molempiin vanhempiin on jollain tavalla ongelmallinen.

Kaikkein yleisintä on kuitenkin, että kirjoittajat ainoastaan toteavat vanhemman alkoholinkäytön vaikuttavan itseensä edelleen, mutta eivät määrittele vaikutuksia sen tarkemmin. Usein kyse on tunteista ja sisäisen elämän alueista, jotka eivät välttämättä arkisessa elämässä näy ulospäin tai vaikuta suoraan mihinkään kirjoittajan tekemisiin.

Olenaisinta onkin tulkitsevatko kirjoittajat aikuisuuden ongelmiansa johtuvan nimenomaan vanhempien alkoholinkäytöstä eikä jostain muusta tekijästä. Ulkopuolisen olisi helppo väittää, että kirjoittajat vain syyttävät vanhempiaan ongelmistaan eivätkä ota itse vastuuta elämästään. Kirjoittajani tuntuvat kuitenkin olevan aidosti sitä mieltä, ettei heillä olisi nykyisiä ongelmia ja haavoja, jos vanhempi ei olisi juonut. Heidän sisäisen tarinansa tai elämäntarinan juonen kannalta kytkös vanhempien juomisen ja nykyisten ongelmien välillä on selkeä. Oman tarinansa päähenkilönä useimpien kirjoittajien identiteetti liittyy vahvasti vanhemman juomiseen.

4.2 Selviytymisestä

Tässä kappaleessa siirryn tarkastelemaan kirjoittajieni tarinoita toisesta näkökulmasta. Olen edellä käynyt läpi kirjoittajien kokemia ongelmia, haavoja ja kipuja. Tämä ei kuitenkaan ole koko totuus. Kirjoittajat kertovat myös selviytymisestä ja toimijuudesta. Käsittelen seuraavaksi kirjoittajien kertomuksia siitä, minkälaisia selviytymiskeinoja he ovat käyttäneet ensinnäkin lapsuudessaan ja toiseksi aikuisuudessa. Tämän jälkeen käsittelen yleisemmin selviytymisen ajatusta. Miten kirjoittajat suhtautuvat ajatukseen selviytymisestä? Mitä selviytyminen ylipäänsä on?

4.2.1 Lapsuuden muistoja

Lasten käyttämiin selviytymisstrategioihin ei tutkimuksissa ole perinteisesti kiinnitetty paljonkaan huomiota tai sitten niitä on vähätelty riittämättöminä ja turhina (Itäpuisto 2005, 96-97). Aineistoni kirjoittajat kertovat kuitenkin monenlaisista tavoista, joilla he ovat lapsuudessaan ja nuoruudessaan pyrkineet selviytymään vanhempansa alkoholinkäytöstä. Yleisimpiä tapoja ovat juovan vanhemman vältteleminen, pyrkiminen juomisen vaikutusten minimointiin ja aktiivinen puuttuminen vanhempien toimintaan.

Lasten toiminnan tavoitteena ei useinkaan ole vanhemman juomisen loppuminen tai edes väheneminen, vaan nimenomaan selviytyminen vallitsevassa tilanteessa. Sen vuoksi lasten toimintaa ei pitäisikään arvioida juojan toiminnan kautta, vaan suhteessa toiminnan todellisiin tavoitteisiin, jotka usein liittyvät juomisen haittojen vähentämiseen ja itsen sekä läheisten suojelemiseen. Lapsen on melko mahdotonta estää vanhempansa juomasta ja tästä näkökulmasta arvioituna lapsen toiminta vaikuttaisikin epärationaliselta ja turhulta. (Itäpuisto 2005, 118).

Juovan vanhemman välttelemisestä kerrottiin aineistossa melko paljon. Jotkut kirjoittajat lähtivät pois yhdessä selvän vanhemman ja sisarusten kanssa. Tällöin kyse oli turvaan hakeutumisesta juovan vanhemman käyttäytyessä aggressiivisesti tai väkivaltaisesti.

”Joskus isovanhempamme ajoivat yöllä 60 kilometriä hakeakseen meidät turvaan kun Kalle (=isäpuoli, SF) riehui ja ryyppäsi.” (Hanna, 22v.)

Useat kirjoittajat kertoivat kuitenkin myös pyrkineensä itsenäisesti olemaan pois kotoa silloin, kun vanhempi joi. Olemalla poissa voi välttyä riidoilta ja muilta juomisen seurauksilta.

”Yleensä, kun huomasin, että isäni oli juovuksissa, lähdin pois. Lapsena se oli vaikeaa, nuorempana helpompaa. Kun sain ajokortin, ajoin aina pois kotoa.” (Susanna, 33v.)

”Onneksi minulla oli hyvä ystävä Marja, jonka luokse sain aina paeta kun isä oli juovuksissa. Marjan perheestä tuli minulle lapsuudessani ikään kuin toinen koti.” (Heidi, 27v.)

Mikäli kotoa pois lähteminen ei lapsen iästä tai muusta syystä johtuen ollut mahdollista, vanhempaa saatettiin pyrkiä välttelemään kodin seinien sisäpuolella.

”Välttelin vanhempiani loppuillasta ja estin aamulla kolme vuotta nuorempaa sisartani menemästä vanhempien makuuhuoneeseen.” (Tiia, 24v.)

Vanhemman vältteleminen liittyy laajempaan pyrkimykseen luoda eroa itsensä ja juovan vanhemman välille. Lapsuuden pyrkimyksissä kyse on usein myös itsesuojelusta. Olemalla poissa välttyy riidoilta, mahdolliselta väkivallalta ja niiden seurauksilta. Eron tekeminen jatkui kaikilla kirjoittajilla jollain tavalla myös aikuisuudessa. Käsittelen tätä aihetta laajemmin seuraavassa kappaleessa.

Kirjoittajat pyrkivät lapsuudessaan myös muulla tavoin minimoimaan juomisesta aiheutuvia haittoja. Toiminnalla saatettiin pyrkiä itsesuojeluun tai selvän vanhemman ja sisarusten suojelemiseen. Kirjoittajat kertoivat esimerkiksi pyrkineensä ehkäisemään vanhempiensa välistä väkivaltaa:

”Muistan itsekin kerran kuinka pelkäsin Heikin (=isäpuoli, SF) jälleen lyövän äitiäni ja heitin häntä säästöporalla lopettaakseni heidän riitansa, onneksi se osui Heikkiä vain jalkaan, eikä häneen sattunut.” (Hanna, 22v.)

”Isä oli lapsuudessani myös väkivaltainen ollessaan humalassa. Kerran hän uhkasi lyödä äitiäni, mutta sain estettyä sen.” (Heidi, 27v.)

Monet kirjoittajat kertoivat myös kantaneensa huolta nuoremmista sisaruksista vanhemman juodessa.

”Aamulla äitiäni ei saanut millään hereille ja isäni raivostui suunnattomasti, jos menimme herättelemään heitä aamulla. /.../ ...estin aamulla kolme vuotta nuorempaa sisartani menemästä vanhempien makuuhuoneeseen.” (Tiia, 24v.)

Tällaiset pienet teot saattavat vaikuttaa mitättömiltä, mutta niiden vaikutukset lapsen arkipäivään voivat olla hyvinkin suuria. Edellä lainattu Tiia toimi määrätietoisesti vanhempiansa juomisen jälkeisenä aamuna. Hän tiesi, että vanhemmat ovat huonolla tuulella juotuaan, joten hän toimi aktiivisesti sen eteen, että vanhemmat saavat nukkua rauhassa.

Muutkin edellä kerrotut lapsuuden selviytymisstrategiat saattavat vaikuttaa melko pieniltä ja vaatimattomilta. Esimerkiksi välttämistä ja syrjään vetäytymistä on totuttu pitämään enemmänkin osoituksena passiivisuudesta ja uhriudesta kuin toimijuudesta (esim. Husso 2003, 211). Aineistoni kirjoittajille kyse on kuitenkin aktiivisesta turvaan hakeutumisesta. Lapsen toimintamahdollisuudet vanhemman juodessa tai ollessa väkivaltainen ovat rajatut, mutta eivät olemattomat (Itäpuisto 2005, 109).

Oma aineistoni ei anna lasten toiminnasta kokonaisvaltaista kuvaa pääpainon ollessa nykyhetken ajatuksissa. Kirjoittajat ovat kertoneet vain joitakin asioita sen mukaan mitä muistavat tai haluavat tässä yhteydessä ottaa esille. Kuitenkin jo tältä pohjalta voi todeta lasten toimivan aktiivisesti vanhemman juomisen aiheuttamien haittojen minimoimiseksi. Toiminnan tavoitteena ei ole vanhemman juomisen loppuminen, vaan oman ja muiden perheenjäsenten tilanteen turvaaminen. Lapset pyrkivät toiminnallaan ehkäisemään niitä ongelmia ja kipeitä asioita, joista edellisessä luvussa kerrottiin.

Lasten toimijuus liittyy läheisesti heidän kykyynsä ymmärtää perheessä tapahtuvia asioita. Hyvin yleisesti ajatellaan, että lapset eivät kykene ymmärtämään tapahtumia kuin pinnallisesti. Voidaan myös väittää, että lapset eivät huomaa perheessä tapahtuvaa alkoholinkäyttöä tai unohtavat uhkaavat ja pelottavat tilanteet nopeasti. Tämä on osoitusta yleisemmästäkin lasten aliarvioinnista. Lapset ymmärtävät ja huomaavat useimmiten paljon enemmän kuin aikuiset luulevat. (Saari 2000, 251-252).

Myös lasten toiminta perheessä voi siis olla hyvin päämäärätietoista ja tehokasta. Oranen korostaa, että lasten suhde kodissa tapahtuvaan väkivaltaan on aina aktiivinen (2001, 49). Ei siis pidä sekoittaa toisiinsa lapsen aktiivista toimintaa ja toiminnan ulkoista muotoa. Lapsen toiminta ei ulospäin välttämättä näytä aktiiviselta tai

tehokkaalta, mutta sen vaikutus ja merkitys lapselle on luultavasti hyvin merkityksellistä.

4.2.2 Aikuisuuden pohdintoja

Selviytyminen on aikuisuudessa erilaista kuin lapsena. Lapsuuden selviytymiskeinot liittyvät läheisesti arkipäivän tilanteiden ratkaisemiseen. Aikuisuuden selviytymisessä on monesti kyse enemmänkin asioiden käsittelystä ja oman elämän rakentamisesta. Näistä havaittavissa olevista eroista huolimatta selviytyminen voidaan kuitenkin nähdä jatkumona ja prosessina, joka alkaa lapsuudesta ja jatkuu aikuisuudessa.

Tutkimukseni kirjoituspyynnössä pyydettiin vastaajia pohtimaan selviytymistä. Yksi ehdotetuista aihepiireistä oli 'miten olet selviytynyt vanhempasi alkoholikäytöstä?'. Kaikki kirjoittajat sivuavatkin tätä aihetta siis jollakin tapaa. Monet mainitsevat joitain tiettyjä asioita, joiden he kokevat auttaneen selviytymistä. Monissa teksteissä pohditaan myös selviytymistä ylipäänsä. Kokeeko kirjoittaja selviytyneensä ja mitä se oikeastaan tarkoittaa? Lisäksi kirjoittajat tuovat esille asioita, joiden he toivovat jatkossa auttavan selviytymisen tavoittelussa.

Selviytyminen on kaikille kirjoittajille selvästi jotain toivottavaa. Kukaan kirjoittajista ei kyseenalaista selviytymisen tarvetta. Pohdin hiukan myöhemmin lähemmin selviytymisen käsitettä ylipäänsä ja sen merkitystä kirjoittajille. Sitä ennen on tarpeen käsitellä niitä konkreettisia keinoja, joita kirjoittajat kertovat hyödyntäneensä aikuisena selviytymisessään.

Omista lapsuudenkokemuksista puhuminen ja niiden läpikäyminen toisen ihmisen tuella on ollut monille kirjoittajille tärkeää. Kuuntelijana on voinut olla ystävä, puoliso tai psykologi. Asioista puhuminen on monesti koettu erityisenä helpotuksena, koska lapsuudenkodissa asioista on täydellisesti vaiettu.

”Minusta tuntuu, että minulla itselläni ei kuitenkaan ole ollut ketään jolle tuntojani purkaa ja nyt ne vaikuttavat elämässäni niin, että niistä asioista on pakko puhua

psykiatrin kanssa, kun tuntuu että niistä ei pääse ilman ammattiapua yli.” (Hanna, 22v.)

”Mutta toisaalta, mitä enemmän minä lapioin tätä paskaa, sen vähemmän sitä jää lapsilleni lapioitavaksi kuten naisystäväni, 30-vuotiaan avioerolapsen kanssa tapaamme sanoa.” (Kirsi, 35v.)

Puhumisen lisäksi keskeisellä sijalla kirjoittajien tarinoissa on etäisyys juovaan vanhempaan. Käytän etäisyyden tavoittelusta käsitettä ”eron tekeminen”, koska kyseessä on nimenomaan prosessi, jossa kirjoittajat käyttävät erilaisia keinoja. Tekeminen viittaa myös tarpeeseen uudistaa etäisyyttä ja sen ehtoja jatkuvasti sekä eron sosiaalisesti konstruoituun luonteeseen. Eroa ei tehdä ainoastaan käytännön elämässä vaan myös tekstiä kirjoitettaessa.

Kaikki kirjoittajat kertovat eron tekemisestä jollain tavalla. Eroa käsitellään itsestäänselvyytenä, toteutettuna suunnitelmana tai vasta toiveena. Kaikille kirjoittajille on kuitenkin yhteistä se, että eroa juovaan vanhempaan (tai molempiin vanhempiin joissain tapauksissa) tehdään jollain tavalla. Olen jaotellut eron tekemisen tavat kolmeen ryhmään: konkreettiseen eroon, valinnaiseen eroon ja henkiseen eroon. Eron tekemisen tavat esiintyvät teksteissä rinnakkain eivätkä ole ristiriidassa keskenään. Kukin kirjoittaja kuitenkin painottaa jotakin näistä keinoista.

Konkreettinen ero on eron tekemisen keinoista selkein. Itsenäistyttyään kirjoittaja on päättänyt, ettei ole enää säännöllisessä yhteydessä juovaan vanhempansa. Jos yhteyttä pidetään, se on hyvin satunnaista eivätkä välit vanhempaan silloinkaan ole läheiset.

”Isääni pelkäsin ja vihasin pitkään, nyt ylläpidän asiallisia ja harvoja välejä. Kesäkuussa menen isäni 60-vuotisjuhliin. Se on ihme.” (Kirsi, 35v.)

”Olen selviytynyt isäni juomisesta sillä, että en ole hänen kanssaan usein tekemisissä, en luota häneen liikaa.”
(Sonja, 21v.)

Toinen eron tekemisen keinoista on valinnainen ero. Tämä liittyy siihen yleisempään erotteluun, jonka useat kirjoittajat tekevät humalaisen ja ei-humalaisen vanhemman välillä. Ei-humalainen vanhempi on tuttu ja turvallinen, monien mielestä hyvä ja tavallinen isä tai äiti. Humalainen vanhempi sen sijaan on vieras ja pelottava. Valinnainen ero liittyy juuri tähän. Kirjoittajien pyrkimyksenä on pitää ei-humalainen vanhempi elämässään, mutta sulkea humalainen vanhempi sen ulkopuolelle. Eron tekeminen pyrkii siis pääasiassa humalaisen vanhemman välttelemiseen.

”...nykyään en vastaa puhelimeen, jos on ilta, koska tiedän, että silloin hän yleensä soittelee juovuksissa. Ja jos menen kotiin niin, että hän on juonut, niin lähdän pois.”
(Susanna, 33v.)

”En suunnittele pitkiä vierailuja. Lyhyellä vierailulla on epätodennäköisempää joutua viinaturbulenssin kouriin.”
(Anne, 35v.)

Kolmantena on henkinen ero, jota kaikki kirjoittajat käyttävät jollakin tapaa. Henkinen ero todellistuu puheessa ja tekstissä. Se on luonteeltaan sosiaalista ja vaatii kuulijan tullakseen todella näkyväksi. Henkisessä erossa on yksinkertaisimmillaan kyse irtisanoutumisesta. Vaikka juova vanhempi olisikin vielä konkreettisesti mukana elämässä, kirjoittaja kieltäytyy tuntemasta vastuuta tämän tekemisistä tai edes ajattelemasta vanhempiensa valintoja. Henkistä eroa voisi kuvailla myös eräänlaisena kylläntymisenä. Monien kirjoittajien teksteissä se näkyy juuri kyllästymisenä ja sen toteamisena, että omalla toiminnallaan ei voi vaikuttaa vanhempiensa tekemisiin.

”Ajattelen, että minun ei kannata hänen juomiseensa puuttua, koska siitä tulee vain riitaa ja hän on aikuinen ihminen ja hänen on itsestään huolehdittava.” (Sonja, 21v.)

”Mutta eihän minun tehtäväni ole jaella heille ohjeita, he tekevät itse päätöksensä.” (Henna, 20v.)

”Mutta minkäs teet, vastatkoot itse elämästään.” (Anne, 35v.)

Eron tekeminen ei kuitenkaan ole niin yksinkertaista kuin päältä päin katsoen voisi kuvitella. Siihen liittyy myös monia ristiriitaisia ja vaikeita kokemuksia ja tuntemuksia. Useimmat kirjoittajat kertovatkin siitä, että eron tekeminen ei vielä ole onnistunut heidän toivomallaan tavalla. Eron tekemistä voivat vaikeuttaa useimmatkin tekijät. Muutamit kirjoittajat kertovat, että juova (tai humalainen) vanhempi on heihin yhteydessä pyynnöistä huolimatta. Toiset taas ovat itse yhteydessä juovaan vanhempaan ero-pyrkimyksistään huolimatta, koska huoli vanhemman hyvinvoinnista on niin suuri. Molemmissa tapauksissa kirjoittajat kokevat, että ero vanhemmasta ei ole onnistunut toivotulla tavalla.

”Jos isästä ei kuulu mitään, eikä häntä tavoita mistään, alkaa usein pelottaa, että hänelle on sattunut jotain kamalaa. Hän myös usein satuttaa itsensä humalassa, kaatuu pyörällä tai joutuu tappeluun, jolloin häntä täytyy auttaa esimerkiksi kaupassa käymällä.” (Sonja, 21v.)

”Harvat käymämme puhelut ovat olleet lähinnä hyvin vaivautuneita ainakin minun puoleltani. Osa minusta haluaisi pyytää häntä jättämään minut lopullisesti rauhaan, pyyhkimään minut elämästään kokonaan pois.” (Elina, 32v.)

Juovan vanhemman lisäksi kirjoittajilla saattaa olla huoli selvän vanhemman sekä nuorempien sisarusten hyvinvoinnista. Eron tekeminen ei ole täysin mahdollista, koska muiden perheenjäsenten tilannetta täytyy tarkkailla.

”Nyt isä ei enää päässyt satuttamaan äitiä, mutta huoli pienemmistä sisaruksista kasvoi. Aina, kun he menivät

isän luokse, pelkäsin, että isä ryyppää ja jättää heidät heitteille. Tämä huoli on edelleen olemassa pikkuveljeni kohdalta.” (Sonja, 21v.)

Eron tekeminen on siis kirjoittajilla keskeinen osa aikuisuuden selviytymistä. Se ei kuitenkaan ole yksioikoinen eikä selkeä asia, vaan monesti täynnä ristiriitaisia kokemuksia ja hankalia tilanteita. Harva kirjoittaja oli halukas katkaisemaan suhteitaan lapsuudenperheeseen täydellisesti. Päinvastoin monet olivat halukkaita säilyttämään suhteen myös juovaan vanhempaan. Tärkeänä pidettiin kuitenkin kykyä välttyä vanhemman kohtaamiselta silloin kun tämä on humalassa. Kertomukset valinnaisesta erosta olivat huomattavasti yleisempiä kuin kertomukset konkreettisesta erosta.

Maritta Itäpuisto on todennut omassa tutkimuksessaan, että lopulta ei ole mahdollista saada kuin vanhempi alkoholiongelmansa kanssa tai luopua vanhemmasta kokonaan (2001, 115). Oma aineistoni kuitenkin kyseenalaistaa tämän näkemyksen, koska useimmat kirjoittajat pyrkivät nimenomaan löytämään keinoja olla tekemisissä ainoastaan tutun, ei-humalaisen, vanhemman kanssa. Kirjoittajani eivät ole valmiita tiukkaan joko-tai -valintaan vaan pyrkivät ratkaisemaan tilanteen itselleen sopivimmalla tavalla.

Eron tekeminen on monessa mielessä narratiivinen projekti. Erityisesti henkistä eroa tehdään juuri kertomuksen kautta. Kertominen (tekstinä tai suullisesti) ei ole ainoastaan olemassa olevan tarinan tai sen osan jakamista, vaan myös aktiivista tarinaa muokkaavaa toimintaa (Hänninen 2003, 56). Sosiaalista todellisuutta luodaan puheen ja kommunikaation kautta. Myös aineistoni kirjoittajat ovat käyttäneet kirjoituspyyntöä mahdollisuutena tehdä eroa suhteessa vanhempiinsa. Kirjoittamisen käyttäminen eron tekemisen ja tarinan muokkaamisen välineenä on toivottavasti voinut toimia kirjoittajille myös emansipatorisena areenana (takkahuoneena), jossa tehdään uusia oivalluksia ja saavutetaan uusia vapauksia.

Edellä esiteltyjen puhumisen ja eron tekemisen lisäksi kirjoittajat mainitsevat myös muita aikuisuudessa käyttämiään selviytymiskeinoja. Näistä yleisimpiä ovat usko/Jumala, oman elämän eläminen sekä asioiden itsenäinen työstäminen.

Kiinnostavampaa on kuitenkin jatkaa aiheen käsittelyä sukeltamalla tämän tutkimuksen keskeiseen teemaan hieman syvemmin. Siirrynkkin seuraavaksi käsittelemään selviytymistä laajempaan ilmiöönä.

4.2.3 Mitä selviytyminen on?

Selviytymisestä puhutaan yhteiskunnassamme paljon. Useissa tutkimuksissa on huomattu suomalaisille olevan tyypillistä selviytymisen eetoksen, ajatuksen että mistä vain selviydytään (Itäpuisto 2001, Ronkainen 2001). Marita Husso tarkentaa, että kyseessä on erityisesti suomalaisia naisia koskeva ajatusmalli (2003, 183-184). Tarkoitukseni on tässä luvussa pohtia tarkemmin sitä mitä selviytyminen on erityisesti silloin, kun kyse on vanhemman alkoholinkäytöstä. Toisaalta kysyn myös miksi selviytymistä pidetään niin välttämättömänä ja olisiko tarpeen määritellä selviytyminen uudella tavalla.

Itäpuisto liittää selviytymisen erityisesti oman elämän ja identiteetin luomiseen (2001, 116). ”Selviytyjäksi” hän määrittelee henkilön, jolla ei itsellään ole alkoholi- tai huumeongelmaa, ja joka ei ole mielisairaalassa tai vankilassa (emt., 21). Tämä määritelmä on Itäpuistolla nimenomaan kannanotto niihin määritelmiin, joissa selviytymisenä pidetään mitä tahansa keinoa ratkaista elämisen ongelmat (näin ollen myös esimerkiksi itsemurha voisi olla selviytymiskeino). Itäpuiston tutkimuksessa selviytyminen onkin juuri aktiivista toimintaa, jossa pyritään luomaan kasvuperheestä poikkeavia toimintamalleja (emt., 22-23).

Selviytymistä on usein lähestytty myös elämäntarinnan käsitteen kautta (Roos 1988, 206-209; Itäpuisto 2001, 117). Sisäinen elämäntarinta on käsitteenä lähellä sisäistä kerrontaa tai sisäistä tarinaa, kun asiaa tarkastellaan narratiivisesta näkökulmasta. Selviytymisessä on tästä näkökulmasta kyse juuri kokonaisen tarinan ja juonen luomisesta, kyvystä sisällyttää tapahtumat omaan elämäntarinaansa sen sijaan että ne kielletään (Roos 1988, 207). Voidaan korostaa myös oman toiminnan osuutta, joka on usein nähty keskeisenä tekijänä selviytymisen kokemuksissa (Itäpuisto 2001, 117).

Aineistoni kirjoittajat pohtivat omaa selviytymistään monelta kannalta. Monet luettelevat tiettyjä selviytymisessä käyttämiään keinoja, kuten edellä olen kertonut. Useat kirjoittajat myös pysähtyivät pohtimaan laajemmin sitä, ovatko he oikeastaan selviytyneet ja mitä se tarkoittaisi käytännössä. Muutamat kirjoittajat kertovat suoraan kokevansa itsensä selviytyjiksi. He myös usein kertovat selviytymisen vaatineen omaa toimintaa ja työskentelyä.

”Ulkoisesti olen selvinnyt aivan loistavasti. Olen vain saanut tehdä helvetisti töitä sen eteen ja elänyt useita infernaalisia elämänvaiheita.” (Kirsi, 35v.)

”Lapsuuteni oli yhtä painajaista. Mutta Jumalan avulla olen selvinnyt elämässäni eteenpäin. Myös se auttaa, että olen pystynyt itsenäistymään: minulla on työpaikka ja asunto sopivan kaukana vanhemmistani.” (Heidi, 27v.)

Toiset kirjoittajat taas kyseenalaistavat oman selviytymisensä. He eivät koe selviytyneensä tai kokevat sen olevan vielä kesken, ja kertovat myös samalla siitä selviytymisen määritelmästä, jota vasten he omia kokemuksiaan peilaavat.

”Minä en ole selviytynyt biologisen isäni alkoholismista ja väkivaltaisuudesta, en siis siinä mielessä, että se ei enää vaikuttaisi elämääni.” (Elina, 32v.)

”Vaikutuksia on oikeastaan alkanut pohtimaan vasta oman lapsen myötä. Luulen, että olen työntänyt monia asioita tarkoituksellisesti syrjään. /.../Olen tässä elämänvaiheessa käymässä läpi omaa historiaani voidakseni kehittyä eteenpäin, joten asia on minulle nyt varsin ajankohtainen.” (Anne, 35v.)

Yllä lainattu Elinan kommentti kiteyttää oikeastaan yhden tämän tutkimuksen keskeisistä tavoitteista: luoda sellaista määritelmää ja käsitystä selviytymisestä, johon mahtuu vielä myös kipua ja haavoja. Yhteiskunnassamme selviytymisen eetos ja

diskurssi on niin vahvaa, että heikkouden ja kyvyttömyyden kokemuksista on vaiettava (Husso 2003, 179). Oman heikkouden ja haavoittuvaisuuden myöntäminen sen sijaan tarkoittaa, että itseään ei voi kutsua selviytyjäksi. Tällaisen kahtiajaon tekeminen on hyvin vahingollista niiden ihmisten kannalta, jotka pyrkivät luomaan identiteettiään ja elämäntarinaansa ristiriitaisten kokemusten paineessa. Selviytyminen ja itsensä selviytyjäksi nimeäminen tarkoittaa usein monien omaan itseen kuuluvien kokemusten ja tunteiden piilottamista tai kieltämistä.

Selviytymistä on tarkasteltu myös kolmen eri näkökulman kautta: asenteena, suhteena toisiin ihmisiin ja prosessina (Itäpuisto, 2001). Asenteena selviytymisessä on kyse ennen kaikkea omasta päätöksestä. Päätös selviytymisestä johtaa selviytymiseen olosuhteista huolimatta. Keskeisintä on omien voimavarojen ja tahdon käyttäminen. Selviytyminen suhteena toisiin ihmisiin tuo esille selviytymisen sosiaalisen luonteen. Selviytyminen ei onnistu yksin, vaan tueksi tarvitaan monia ihmisiä. Selviytymisen tukena on perheessä tai sen ulkopuolella olevia ihmisiä sekä lapsena että aikuisena. Selviytymistä voidaan kuvata myös prosessina. Se ei ole jokin selkeä päämäärä tai pysyvä olotila, vaan jatkuvaa työskentelyä ja eteenpäin kulkemista. Eri elämänvaiheissa erilaiset asiat ovat tärkeitä selviytymisprosessissa. (Itäpuisto 2001, 128-131).

Selviytymisen prosessinomaisuus tulee selkeästi esiin kirjoittajieni teksteissä. Vaikka kirjoittaja sanoisikin olevansa selviytyjä, hän saattaa heti perään kertoa siitä, mitkä asiat tällä hetkellä hänen elämässään tukevat ja edistävät selviytymistä. Selviytyminen ei ole kenellekään kirjoittajista selkeä staattinen piste, jonka pystyisi yksiselitteisesti määrittelemään. Senkin vuoksi kirjoittajat joutuvat ottamaan kertomuksissaan kantaa niihin selviytymisajatuksiin, jotka yhteiskunnassamme ovat vallitsevia. Näitä on käsitelty tarkemmin tutkielman alussa (kappaleessa 2.1). Kulttuurisista selviytymiskertomuksista vahvin korostaa selkeää vahvan selviytyjäyksilön identiteettiä, ”suomalainen (nainen) menee vaikka läpi harmaan kiven”.

Aineistoni kirjoituksissa taistellaan yhteiskunnan vallitsevia määrittelyjä vastaan, mutta myös mukaudutaan niihin. Kulttuuristen kertomusten vahvuudesta kertoo kuitenkin se, miten monet kirjoittajat ottavat asiaan jollain tavalla kantaa. Tämä tuskin tapahtuu tietoisesti siinä mielessä, että kirjoittajat ajattelisivat puhuvansa

”kulttuurisista kertomuksista”. Kyse on enemmänkin yhteiskunnan diskursseihin ja sosiaalisen todellisuuden rakentamiseen osallistumisesta omien kokemusten ja oman kertomuksen kautta.

Vahvan yksilön myytti näkyy myös kirjoittajieni kertomuksissa. Jotkut kirjoittajista kirjoittavat myytin mukaisesti ja kertovat heikkouden hetkistä hävettävänä kokemuksina, joista tulisi päästä yli.

”Oli myös perinne, että aina joulupöydässä isä keksi aloittaa riidan aivan mitättömästä asiasta, ja sai minut silloinkin aina itkemään – edellisen kerran tällainen tilanne tapahtui vielä noin kolme vuotta sitten. Enää isä ei kuitenkaan saa minua itkemään – olen onneksi kasvanut sen vaiheen yli.”
(Henna, 20v.)

Toiset kirjoittajat taas taistelevat selvästi vahvan yksilön määrittelyä vastaan. He vaativat tekstissään tilaa myös heikkouden ja voimattomuuden kokemuksille, toisinaan hyvin suorasanaistikin.

”Tämä on juhlava hetki. Sanotaan aina, että pitää antaa anteeksi eikä saa syyllistää. Kyllä saa! Lapsena en koskaan saanut asetta vanhempieni syytteeseen heidän minulle aiheuttamien kärsimysten takia, joten teen sen nyt...”
(Kirsi, 35v.)

Yhteiskunnallisessa keskustelussa selviytyjä ja uhri ovat useimmiten täysin vastakkaisia ja erillisiä käsitteitä. Kirjoittajien teksteissä näkyy se vaikeus, jota he kokevat koittaessaan asetta omia kokemuksiaan näiden määrittelyjen väliin. Aidot ja kokonaiset elämäkokemukset eivät mahdu uhrin tai selviytyjän siisteihin ja arvotettuihin malleihin. Teksteissään kirjoittajat sovittavat itseään uhrin malliin, mutta eivät sovi koska ovat itse myös toimineet aktiivisesti oman tilanteensa parantamiseksi. He sovittavat itseään selviytyjän muottiin, mutta eivät sovi siihenkään koska haavat ja heikkouden kokemukset ovat liian todellisia. Lopulta jäljelle saattaa jäädä vain hämmennystä:

”Joskus ihmettelen sitä, miten minusta kuitenkin kasvoi kohtalaisen tasapainoinen ihminen - ...” (Elina, 32v.)

Aineistoni perusteella on selvää, että vallitsevat kulttuuriset kertomukset ovat liian kapeita kattaakseen vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsineiden todellisia kokemuksia. Niistä ei ole suuntaviitaksi eikä avuksi selviytymisen ja aidon kuulluksi tulemisen etsinnässä. On välttämätöntä purkaa selviytyjän ja uhrin käsitteisiin liittyviä dikotomioita ja arvostusrakenteita sekä etsiä sellaisia kulttuurisia kertomuksia, jotka ovat todella emansipatorisia ja hyödyllisiä niille ihmisille, joiden elämää ne koskettavat. Uudenlaista kulttuurista kertomusta kutsun *kokonaisiksi kokemuksiksi*.

5 KOKONAISIA KOKEMUKSIA

Tutkimukseni lähtökohtana oli kysymys vanhempien alkoholinkäytön vaikutuksista. Kysyin myös, miten vanhempien ongelmalliseksi koetusta alkoholinkäytöstä selviydytään ja ovatko aineistoni kirjoittajat ylipäänsä selviytyneet. Näihin kysymyksiin olen etsinyt ja löytänytkin vastauksia tutkielmassani. Olen halunnut tarkastella asioita kahdesta päänäkökulmasta: tarinallisuudesta ja naisnäkökulmasta. Johtopäätösosassa haluan vielä kerrata laajennetusti tutkimukseni pääargumentit sekä sen lisäksi hahmotella niitä sovelluksia, joita työni voisi tarjota tutkimukseen, auttamistyöhön sekä yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Avatessani kirjoittajieni kertomuksia puhun erikseen ongelmista ja haavoista sekä toisaalta selviytymisestä. Tietyissä mielessä voisi sanoa, että tämä on tutkimukseni ydinajatuksen vastaista. Jos puhun kokonaisten kokemusten puolesta, miksi itse erottelen nämä kokemukset toisistaan? On totta, että jaotteluni on keinotekoinen. Mielestäni se kuitenkin auttaa hahmottamaan kirjoittajieni kertomusten molempia puolia ja toimii siten tutkimuksen apuvälineenä. Toisaalta se myös heijastelee yhteiskunnassamme vallitsevaa ajattelutapaa, josta en voi itsekään täysin eristäytyä.

Olisin voinut lähestyä kirjoittajieni tekstejä myös monella muulla tavalla. Olisin voinut käydä läpi kunkin kertomuksen itsenäisenä elämäntarinana ja tarkastella selviytymistä yksittäisten kertomusten kautta. Olisin voinut myös etsiä kertomuksista muutamia tyyppitarinoita ja peilata niitä vallitseviin kulttuurisiin kertomuksiin. Erilaisella tutkimusotteella aineistosta olisi noussut esiin erilaisia asioita. Tässä tutkimuksessa esitetty näkökulma on vain yksi, mutta mielestäni yhteiskunnallisesti merkittävä ja ajankohtainen.

On myös hyvä muistaa, että kirjoittajieni tekstit ovat tiettyä tarkoitusta varten tuotettuja ja myös kirjoittajani olisivat kertoneet elämästään toisella tavalla erilaisessa kontekstissa. Tämä ei kuitenkaan tee tutkimuksestani valheellista tai puutteellista. Se avaa yhden näköalan kokemuksiin selviytymisestä, ikään kuin yhden sivun monisärmäisestä timantista, kuten tutkimus aina parhaimmillaankin tekee.

Tutkimukseni keskeisin käsite on *kokonaiset kokemukset*. Se viittaa tapaan ymmärtää alkuperäinen tutkimuskysymykseni: mitä selviytyminen on? Selviytyminen ei ole erillinen tila, se ei ole täydellisen ongelmattomaksi ihmiseksi tulemista. Selviytyminen on prosessi, jossa haavat ja kivut saavat vielä tuntua ja tulla mukana. Selviytyminen on hyvin henkilökohtainen kokemus, myös kunkin ihmisen itsensä määriteltävissä. Sen vuoksi tärkeä kysymys tulevaisuudessa onkin se, kenellä on lupa määritellä itsensä selviytyjäksi?

Kokonaiset kokemukset ovat niitä, joissa kaikkien elämäntarinan käännteiden sallitaan olla mukana. Sen sijaan, että ihminen pakotetaan joko vahvan selviytyjä-yksilön tai heikon ja haavoittuvan ei-selviytyjän rooleihin, molempien kokemusten annetaan olla todellisia yhtä aikaa. Kirjoittajieni tarinoissa voidaan tutkimuksen selvyuden vuoksi eritellä ongelmia ja selviytymistä, kuten olen itse edellä tehnyt. Heidän todellisissa tarinoissaan nämä kuitenkin nivoutuvat kiinteästi yhteen. Kirjoittajien kertomuksissaan esiin tuoma hämmennys kuvaa sitä painetta, joka heihin kohdistuu yhteiskunnassa. Painetta määritellä itsensä joko selviytyjäksi tai uhriksi, vaikka ei kokisikaan sopivansa kumpaankaan stereotypiaan.

Tutkimukseni näyttäisi osoittavan, että yhteiskuntamme vallitsevat kulttuuriset kertomukset vanhemman alkoholinkäytöstä kärsineille ovat riittämättömiä. Uhritarina ja selviytymistarina jättävät aina huomiotta asian toisen puolen. Todellisten ihmisten kokemukset eivät mahdu kumpaankaan tarjolla olevista tarinoista, joten useimmiten he jäävät hämmentyneinä poukkoilemaan näiden kahden välille. Joinain päivinä uhritarina tuntuu kotoisammalta ja joinain päivinä selviytymistarina. Yhteiskunnassamme olisi tarvetta sellaiselle tarinalle, johon mahtuvat kokonaiset kokemukset. Se olisi tarina, joka sallii aidon ihmisyyden. Tarinassa olisi lupa olla selviytyjä, se tunnustaisi lapsenkin haurailta vaikuttavien selviytymiskeinojen arvon. Toisaalta siinä olisi lupa olla uhri, myös kipeät asiat saisi rohkeasti tuoda julki ja apua tarvitsevan olisi mahdollista saada apua. Kokonaisiin kokemuksiin perustuva kulttuurinen kertomus ei ole patenttiratkaisu vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsiville. Se voisi kuitenkin helpottaa kirjoittajieni tarinoissa esiintuomaa hämmennystä ja yhteiskunnallisen identiteetin löytämisen vaikeutta.

5.1 Tutkimuksellisia ja yhteiskunnallisia haasteita

Jatkossa yhteiskuntatieteellinen ja sosiaalitieteellinen tutkimus on avainasemassa uuden kulttuurisen kertomuksen muodostamisessa. Kuten tutkielmani alussa totesin, vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsineiden tutkimus on Suomessa ollut vähäistä. Maritta Itäpuiston väitöskirja (2005) on ainoa suomalainen aihetta käsittelevä kvalitatiivinen tutkimus. Tätä ei voida pitää riittävänä maassa, jossa vanhempien alkoholinkäytöstä aiheutuvat haitat ovat merkittäviä jo kansanterveydellisestäkkin näkökulmasta (Peltoniemi, 2005). Lapset ja aikuiset, jotka kärsivät/ovat kärsineet vanhempansa alkoholinkäytöstä, pitää jatkossa nostaa entistä selkeämmin tutkimuksen keskiöön.

Tutkimuksellisen haasteen tällä alueella muodostaa juuri yhteiskunnallisten kulttuuristen kertomusten (uhritarinan ja selviytyjätarinan) hegemonisuus. Tutkimuksen olisi tarpeen päästä näiden ohi tarkastelemaan todellisten ihmisten kokonaisia kokemuksia. Tämä on mahdotonta, koska jokainen tutkija elää keskellä yhteiskuntaa ja sen diskursseja. Tietoisuus vallitsevista kulttuurisista kertomuksista voi kuitenkin auttaa löytämään uusia puolia tutkittavasta aiheesta. Tarpeen on myös lähestyä sitä entistä moninaisemmista näkökulmista, jolloin alamme kenties pikkuhiljaa hahmottaa vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsivien tilannetta kokonaisuudessaan.

Tutkielmani voisi olla ohjaamassa myös kohti selkeitä poliittisia ja yhteiskunnallisia kannanottoja sekä muutoksia. Alkoholiveron alennus vuonna 2004 oli päätös, jonka vaikutuksista olisi keskusteltava. Alennuspäätöstä kritisoitiin useilta suunnilta sen tullessa voimaan, nyt olisi aika jatkaa keskustelua aiheesta ja arvioida saavutettuja hyötyjä ja haittoja. Olisi myös tarpeen miettiä miten viime aikoina julkaistut tutkimukset (Itäpuisto, 2005 ja Peltoniemi, 2005) näkyvät poliittisessa päätöksenteossa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa. Merkillepantavaa on, että tämän tutkimuksen valmistuessa keskustelu alkoholiveron nostamisesta uudelleen on jo alkanut (Aamulehti 4.1.2006).

Suomalainen alkoholikulttuuri on uudelleenarvioinnin tarpeessa. Alkoholin automaattinen liittäminen moniin tilanteisiin olisi syytä kyseenalaistaa. Ei ole välttämätöntä ajaa täysraittiutta tai kieltolain kaltaista ilmapiiriä: kohtuullisillakin muutoksilla voitaisiin saada aikaan merkittäviä tuloksia. Suomalainen suhde alkoholinkäyttöön on joustava ja rennon huoleton, jopa naurettavuuteen saakka. Suositeltavan kohtuukäytön rajat ylittyvät monta kertaa ilman, että siihen kiinnitetään sen enempää huomiota.

Sitäkin huolestuttavampaa on ns. tavallisen alkoholinkäytön pitäminen normina. Alkoholin ”oikean käytön” määritelmä onkin melkoisen joustava silloin, kun kyse on runsaasta käytöstä. Todellisissa sosiaalisissa tilanteissa vähäistä alkoholinkäyttöä tai täysraittiutta pidetään helposti kummallisena ja tuomittavana. Alkoholittoman elämäntavan rakentamiseen ei ole yhteiskunnassa tarjolla juurikaan esimerkkejä tai ohjeistusta, mikä tulee esille myös kirjoittajieni vaikeassa suhteessa alkoholiin. Miten elää päihteettömästi tai vähän alkoholia käyttäen yhteiskunnassa, jossa normaalin määritelmään automaattisesti kuuluu juominen?

Yhteiskunnallisessa keskustelussa ei pitäisi pelätä puhua uudenlaisen alkoholikulttuurin puolesta. Suomalaisen juomisen juuret ovat syvällä maamme kulttuurihistoriassa, mutta se ei tarkoita etteikö tilaa ja tarvetta muutokselle olisi olemassa. Tällä hetkellä politiikassa ja mediassa käytävässä keskustelussa arastellaan tarttua todellisiin ongelmiin. Pelko ilonpilaajaksi ja tiukkapipoksi leimautumisesta on niin vahva, että muutosten aikaansaaminen saa jäädä. Hymyssä suin työpaikalla tai saunanlauteilla kerrottujen juomistarinoiden takaa löytyy tuhansia kärsiviä suomalaisia.

Alkoholikulttuurin muutos tarkoittaa sitä, että alkoholin asema lakkaa olemasta itsestäänselvyys. Alkoholin ei tarvitse kuulua saunailtaan ja isoihin juhlatapahtumiin välttämättömänä osana. Onko viinipullo ainoa oikea lahja illan isäntäparille? Alkoholi lävistää koko yhteiskuntamme. Päihteettömästi elävät joutuvat jatkuvasti ottamaan kantaa vallitsevaan alkoholikulttuuriin ja selittelemään omaa valintaansa. Yhteiskunnassamme tarvittaisiin nyt niitä, joilla on rohkeutta kyseenalaistaa alkoholin valta-asema. Niitä, jotka uskaltavat ehdottaa päihteetöntä saunailtaa ja viedä tuliaislahjaksi maustekahvia. Alkoholin tulisi olla marginaalissa. Sillä tulisi olla pieni

osa sosiaalisessa kanssakäymisessä. Sen sijaan se on tällä hetkellä kaiken keskiössä samalla kun alkoholinkäytöstä kärsivät joutuvat yhteiskunnan marginaaliin.

5.2 Miten auttaa lapsia ja nuoria?

Miten sitten auttaisimme lapsia, jotka kärsivät vanhempiensa alkoholinkäytöstä? Lastensuojelun sosiaalityö tavoittaa heistä pienen osan, mutta entä muut? Tärkeimpänä tarpeena olisi auttamisen ja asioihin puuttumisen kynnyksen madaltaminen. Useimmat aineistoni kirjoittajat, kuten myös Maritta Itäpuiston tutkimuksessa (2005), kokivat jääneensä vaille apua ja tukea lapsuudessaan ja nuoruudessaan. Silloinkin, kun lapset ja nuoret itse yrittivät etsiä apua, sitä ei tuntunut olevan tarjolla.

Lastensuojelulakia ollaan parhaillaan uudistamassa. Esimerkiksi Tampereella on jo aloitettu uuden lastensuojelulain hengen mukainen alkuarviointi, jossa sosiaalityöntekijät tapaavat vanhempia ja lapsia yhdessä ja erikseen useamman kerran. Lastensuojelun käytännöt uudistuvat ja tarkentuvat. Myös sosiaalityöntekijöiden kyky kohdata lapsia ja antaa asianmukaista tukea ja apua paranee. Tosiasia on kuitenkin, että vain pieni osa vanhempansa alkoholinkäytöstä kärsivistä lapsista näkyy sosiaalityöntekijän tutkassa. Joskus voi käydä niinkin, että lastensuojelun tukitoimet eivät sittenkään pääse vaikuttamaan perheessä:

”Olen kuullut myöhemmin, että minut ja veljeni olisi otettu huostaan mutta äitini halusi pitää meistä kynsin hampain kiinni.” (Heidi, 27v.)

Useimpien lasten ja nuorten kohdalla tärkeimmällä paikalla eivät ole sosiaalityöntekijät, vaan lähiympäristön turvalliset aikuiset. Naapurit, sukulaiset, opettajat, seurakuntien lapsi- ja nuorisotyöntekijät sekä harrastusten ohjaajat ovat useimmiten niitä aikuisia, joihin lapsi tai nuori olisi valmis luottamaan. Onko näissä kohtaamisissa kuitenkin tilaa kuunnella lapsen tai nuoren huolta? Monilta tällaisilta tärkeässä asemassa olevilta henkilöiltä puuttuu tarpeellista tietoa ja osaamista. Lapsi ja nuori ei useinkaan itse lähde avautumaan ja kertomaan kodin tilanteesta,

vaikenemisen muurista kertoivat monet omankin aineistoni kirjoittajat. Aikuisten, lähiympäristön, täytyy aktivoitua ja olla lapsen tai nuoren kasvun tukena kaikissa tilanteissa. Silloin myös tilaisuuksia omien tuntemusten ja kokemusten jakamiselle avautuu.

Tukena ja kuuntelijana oleminen on tärkeä tehtävä. Juuri sitä useimmat aineistoni kirjoittajat kaipasivat; jotakin jolle puhua. Aikuisen vastuu lapsesta ulottuu kuitenkin pidemmälle. Mistä löytäisimme suvuissa ja naapurustoissa rohkeutta puuttua toistemme asioihin silloin, kun puuttumista todella tarvitaan? Usein ympäristö on liian arka keskustelemaan asioista vanhempien kanssa tai tekemään lastensuojeluilmoitusta, koska tapahtumia pidetään perheen yksityisasioina. Tuen ja kuuntelemisen lisäksi myös todellinen tilanteen muuttuminen olisi usein välttämätöntä.

Lapsen tai nuoren tukijat ja auttajat noudattavat helposti vallitsevien kulttuuristen kertomusten tarjoamia toimintamalleja. Uhritarinan lapsi tai nuori tarvitsee kaiken mahdollisen avun ja huolenpidon. Häntä pidetään kykenemättömänä auttamaan itseään eikä hänen omia voimavarojaan siten huomioida auttamistyössä millään tavalla. Selviytymistarinan lapsi tai nuori puolestaan on itsenäinen ja pärjäävä. Hänen kykyään huolehtia itsestään ihastellaan, mutta samalla katsotaan, ettei häntä tarvitse auttaa. Lapsi tai nuori jää tällöin avun ulkopuolelle ja todella yksin.

Olisikin äärimmäisen tärkeää, että auttamisjärjestelmät ja lasten tai nuorten kanssa tekemisissä olevat tahot omaksuisivat kokonaisvaltaisen tavan ymmärtää selviytyminen. Sekä haavojen ja kipujen että toimijuuden ja selviytymisen hyväksyminen osaksi kokonaista kokemusta on avain sellaiseen auttamiseen, joka todella kohtaa lapsen tai nuoren tarpeet ja tilanteen. Eri tahoille tarjottavaa tiedotusta ja koulutusta olisikin uudistettava, jotta se vastaisi uusimman tutkimustiedon esille tuomaa tietoa. Mielenkiintoista olisi myös tutkia näitä koulutusmateriaaleja siitä näkökulmasta, millaisia kulttuurisia kertomuksia ne kantavat mukanaan.

Myös tavalliset lasta tai nuorta arjen keskellä kohtaavat aikuiset, naapurit ja sukulaiset, tarvitsevat neuvoja ja tietoa. On mahdotonta yrittää tavoittaa juuri ne, joiden lähistöllä on vanhemman alkoholinkäytöstä kärsivä lapsi tai nuori. Siksi

tiedotuksen pitäisikin olla sellaista, joka tavoittaa kaikki suomalaiset. Kyseessä on koko kansaa koskeva ongelma, joten valtakunnallinen tiedottaminen ja herätteleminen ei liene lainkaan liioiteltua. Kun joka kymmenes suomalainen kärsii päihdeperheessä kasvamisen haitoista (Peltoniemi, 2005) on hyvin todennäköistä, että tällainen lapsi tai nuori löytyy jostakin melkein jokaisen suomalaisen lähistöltä.

Haluan palata vielä hetkeksi kirjoittajieni tekstien äärelle. Mitä annettavaa tutkimukseni tuloksilla voisi olla heille? Olen ennen kaikkea pyrkinyt kirjoittamaan tutkielmani juuri heitä varten. Haluaisin siitä olevan hyötyä niin että kertomuksissa esille tuleva hämmennys voisi muuttua uudenlaiseksi ymmärrykseksi. Toivoisin, että kirjoittajieni tarinoissa voisi jatkossa olla tilaa kokonaisille kokemuksille, kun vallitsevien kulttuuristen kertomusten asema murtuu.

Kaikkein tärkeimpänä oivalluksena yksittäiselle ihmiselle näen sen, ettei ole tarpeellista yrittää väkisin sovittaa itseään uhritarinan tai selviytymistarinan muottiin. Kaikki tunteet ja tuntemukset ovat luvallisia, eikä heikkoutta tarvitse hävetä. Uhritarinan vahvuus, jota ilmentää käytännössä esimerkiksi läheisriippuvuusajattelu, kiistää monilta ihmisiltä oikeutetut kivut ja vihan tunteet. Kukaan ei halua olla sääliittävä, kohteeksi jäävä uhri. Yhteiskunnallisia muutoksia odotellessa kukin voi kuitenkin paljastaa itselleen uhritarinan riittämättömyyden ja selviytymistarinan keinotekoisen loiston. Ihmiselämä ei taivu kumpaankaan, koska se on niitä molempia. Kokonaiset kokemukset sallivat heikkouden hetket ja yhtä lailla aktiivisen itseään puolustavan selviytymisen. Todellisen selviytyjän on myös lupa tuntea kipu haavoissaan.

6 LOPUKSI

On ollut antoisaa paneutua tutkimuksen tekemiseen, varsinkin kun kyseessä on ollut itselleni tärkeä aihe. Olen kokenut myös viitekehysten toimivana ja hyödyllisenä tämän aiheen lähestymistapana, se on ollut minulle luonteva tapa jäsentää kirjoittajieni kertomuksia ja tarinoita. Olen tehnyt tutkimusprosessin aikana useita isoja oivalluksia, mikä lieneekin tutkimusprosessin parhainta antia. Silloin koee todella tuoneensa jotakin uutta alan tutkimukseen ja keskusteluun.

Ajatusta tutkimuksestani takkahuoneena olen kuljettanut mukani läpi koko prosessin. Se on ollut tärkeänä muistutuksena siitä, kenelle olen tutkielmaani kirjoittanut. Takkahuoneessa kirjoittajani ovat jatkuvasti läsnä, en voi välttää heidän katseitaan enkä näin ollen ole voinut tehdä liian helppoja tai suorasukaisia johtopäätöksiä. Olen joutunut peilaamaan kaikkia ratkaisujani heidän kertomuksiaan vasten ja välillä myöntämään, että olen väärässä ja sitten muuttamaan näkökulmaani.

Toisaalta takkahuoneessa oleminen on antanut itselleni luvan suhtautua tutkimukseeni tietyllä rentoudella. Olen saanut olla oma itseni ja tuoda tutkimukseen mukaan oman historiani ja omat käsitykseni asioista. Niiden mukaantuloa ei kuitenkaan voi välttää, joten toivon osanneeni huomioda niiden vaikutukset parhaalla mahdollisella tavalla sekä tarvittaessa voineeni myös hyödyntää omaa kokemusmaailmaani kertomuksia lukiessani.

Usein kuulee sanottavan, että nuoruus ja hulluus kulkevat käsi kädessä. Itse huomaan, että tutkielmani loppusivuilla näkyy jonkinlainen vallankumouksen kaipuu. Onko yhteiskunnallisesta muutoksesta haaveileminen vain nuoruuden hulluutta? Itse uskon, että mikään ei koskaan tule muuttamaan ilman niitä, jotka uskaltavat lausua ääneen mahdottomia unelmia. Yhteiskuntamme tarvitsee niitä, jotka osaavat katsoa kauemmas ja kyseenalaistaa sen, miten asiat ”ovat aina olleet”. Nykyinen yhteiskuntamme ja sen kulttuuriset konventiot eivät ole tippuneet taivaalta eikä niiden tarvitse olla samanlaisia ikuisesti. Muutos on mahdollista, usein jopa toivottavaa.

Olisiko nyt aika kuunnella niiden unelmia, jotka näkevät tämänhetkisten rakenteiden varjopuolet?

Pro gradu –tutkielmani loppuun saattamiseen liittyy haikeutta, koska tutkimusprosessin aikana olen kiintynyt kirjoittajiini ja heidän tarinoihinsa. Olen kuljettanut heitä mukani lähes puolitoista vuotta uppoutuen heidän elämäänsä. Nyt matka alkaa olla loppuillaan, ilta takkahuoneessa on päättymässä ja on aika lähteä kotiin. En kuitenkaan usko, että kukaan meistä on samanlainen takkahuoneesta poistuessaan kuin oli sinne tullessaan. Kirjoittaminen on aktiivinen omaa tarinaa muokkaava prosessi. Se on vaikuttanut kirjoittajiini jollakin tavoin. Itselleni pro gradu –tutkielman valmiiksi saaminen merkitsee valmistumista ja uuden elämänvaiheen aloittamista.

Tutkielma on ollut monella tapaa myös henkilökohtainen matka. Kirjoittajieni tarinoiden rinnalla ovat kulkeneet myös omat ajatukseni ja elämäkokemukseni. Olen toisinaan huomannut kirjoittavani tutkielmaani myös itselleni. Olen tehnyt tutkimusprosessin aikana monia tärkeitä oivalluksia ja kokenut sen sellaisena emansipatorisena tilana, jollainen toivoisin sen voivan olla muillekin.

Omistan tämän tutkielman kokonaisille kokemuksille ja tahdon päättää sanoihin, jotka ovat itselleni olleet tärkeitä. Niissä myös kaikuvat tutkimukseni ydinajatuksukset:

”Me olemme kaikin tavoin ahtaalla mutta emme umpikujassa, neuvottomia mutta emme toivottomia, vainottuja mutta emme hylättyjä, maahan lyötyjä mutta emme tuhottuja.”

2. kirje korinttilaisille 4:8-9

LÄHTEET

Ackerman, Robert J. (1990) Lapsuus lasin varjossa. Lapsi alkoholiperheessä. Opas vanhemmille, ammattikasvattajille ja hoitotyöntekijöille. Helsinki: A-klinikkasäätiö.

Conrad, Peter & Schneider, Joseph W. (1992) Afterword. Deviance and medicalization: a decade later. Teoksessa Peter Conrad & Joseph W. Schneider (1992) Deviance and medicalization. From badness to sickness. Philadelphia: Temple University Press, 277-292.

Corsaro, William A. (2005) The sociology of childhood. 2.edition. Thousand Oaks: Pine forge press.

Dufva, Virpi (2001) Mikä lapsella hätänä? Perheväkivalta koulun henkilöstön näkökulmasta. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 25. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Gordon, Judith & Barret, Kimberly (1993) The Codependence Movement: Issues of Context and Differentiation. Teoksessa John Bauer, Alan Marlatt & Robert McMahon (eds.) Addictive Behaviours Across the Life Span. Prevention, Treatment and Policy Issues. Newbury Park: SAGE, 307-339.

Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Gubrium, Jaber F. & Holstein James A. (1997) The New Language of Qualitative Method. New York: Oxford University Press.

Hands, Melanie & Dear, Greg (1994) Co-dependency: a critical review. Drug and Alcohol Review 13 (4), 437-446.

Heimonen, Päivi (2006) Nyt uskallan olla minä – Päihdeongelmaisten läheisten elämäntarinoita ja identiteettejä. Pro gradu – tutkielma. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos.

Hellsten, Tommy (2001) 22. painos. Virtahepo olohuoneessa. Helsinki: Kirjapaja.

Holmila, Marja (1994) Excessive drinking and significant others. *Drug and Alcohol Review* 13, 431-436.

Holmila, Marja (2003) Läheisen ratkaisut. Teoksessa Marja Holmila & Janna Kantola (toim.) Pullonkauloja. Kirjoituksia alkoholistien läheisistä. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino oy, 78-95.

Husso, Marita (2003) Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila. Tampere: Vastapaino.

Hyvärinen, Matti (1998) Lukemisen neljä käännettä. Teoksessa Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen ja Anni Vilkkö (toim.) Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa. Tampere: Vastapaino, 311-336.

Hyvärinen, Matti (2004) Eletty ja kerrottu kertomus. *Sosiologia* 41 (4), 297-309.

Hänninen, Vilma (2003) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. 8. Painos. *Acta Universitatis Tamperensis* 696. Tampere.

Itäpuisto, Maritta (2001) Pullon varjosta valoon. Vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsineiden selviytymistarinoita. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 22. Kuopio.

Itäpuisto, Maritta (2003) Vanhempien alkoholiongelma, lasten ongelma. Teoksessa Marja Holmila & Janna Kantola (toim.) Pullonkauloja. Kirjoituksia alkoholistien läheisistä. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino oy, 31-51.

Itäpuisto, Maritta (2005) Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 124. Kuopio.

Johansson, Anna (2005) *Narrativ teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Leppämäki, Anne (1998) *AAL Suomessa*. *Tiimi* 5/1998, 16-17.

Miller, Nancy K. (1980) *Women's autobiography in France. For a dialectics of identification*. Teoksessa Sally McConnel-Ginet, Ruth Borker & Nelly Furman (toim.) *Women and language in literature and society*. New York: Praeger Publishers, 258-273.

Oranen, Mikko (2001) *Elämää varjossa – väkivallalle altistumisen vaikutuksista*. Teoksessa Mikko Oranen (toim.) *Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä*. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 30. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 41-65.

Ricoeur, Paul (1981) *Narrative Time*. Teoksessa W.T.J. Mitchell (ed.) *On Narrative*. Chicago: University of Chicago Press, 165-186.

Ronkainen, Suvi (2001) *Sukupuolistunut väkivalta ja uhriutumisen paradoksit*. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 38, 139-151.

Ronkainen, Suvi (2002) *Väkivallan valta*. Teoksessa Satu Apo, Anu Koivunen, Leena-Maija Rossi ja Kirsi Saarikangas (toim.) *Itkua ikä kaikki? Kirjoituksia naisesta, vallasta ja väkivallasta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 207-220.

Roos, J.P. (1988) *Elämäntavasta elämäkertaan*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Saari, Salli (2000) *3. Uudistettu painos. Kuin salama kirkkaalta taivaalta. Kriisit ja niistä selviytyminen*. Helsinki: Otava.

Sher, Kenneth J. & Mothersead, Phil (1991) *The Clinical Literature*. Teoksessa Kenneth J. Sher (1991) *Children of Alcoholics*. Chicago: The University of Chicago Press, 148-170.

Vilkko, Anni (1997) Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Wilson, Clare (1982) The impact on children. Teoksessa Jim Orford & Judith Harwin (eds.) Alcohol and the family. London: Croom Helm, 151-166.

Yliruka, Laura (2000) Sosiaalityön itsearviointi ja hiljainen tieto. FinSoc Työpapereita 2/2000. Helsinki: Stakes.

Internet-lähteet:

Peltoniemi, Teuvo (2005) Suomalaisten lasinen lapsuus 1994 ja 2004. Tiimi 2/2005, 4-10. Saatavilla www-muodossa:
<http://www.a-klinikka.fi/tiimi/205/lasinenlapsuus04.html>. Luettu 3.3.2006.

Alkoholistien aikuiset lapset: www.aal.fi. Luettu 1.3.2006.

Sanomalehti-artikkelit:

Helsingin sanomat 20.4.2005. Joka kymmenes suomalainen kärsinyt päihdeperheessä kasvamisen haitoista, reportaasi.

Aamulehti 4.1.2006. Hyssälän mukaan hinta-ase suitsisi nyt kiihtyvää kulutusta, reportaasi.

Painamattomat lähteet:

Fabritius, Saija (2004) Koulutus, työ ja tulevaisuus – kahden aikuisopiskelijan sisäisen tarinan tarkastelua. Tampereen yliopisto: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos.

Liite: Kirjoituspyyntö

Onko vanhempiesi alkoholinkäyttö vaikuttanut elämääsi?

Teen pro gradu –tutkielmaa sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitokselle vanhemman alkoholin käytön vaikutuksista nuoren aikuisen elämään.

Sen vuoksi toivon sellaisia opiskelijoiden kirjoituksia elämästään, jotka liittyvät erityisesti vanhemman/vanhempien alkoholin käyttöön. Jos koet, että vanhemman alkoholinkäytöllä on ollut vaikutusta lapsuuteesi tai nuoruuteesi, niin toivon että tartut kynään tai näppäimistöön.

Tekstin voit kirjoittaa itsellesi sopivassa muodossa: kertomuksena, päiväkirjana, esseenä, runona tai muistelmanana. Voit kirjoittaa vapaasti niistä asioista, jotka ovat sinulle tärkeitä. Halutessasi voit käsitellä mm. seuraavia aiheita:

Millaista vanhempasi alkoholinkäyttö oli, kun olit lapsi/nuori?

Millaisia seurauksia vanhempasi alkoholinkäytöllä oli lapsuuteesi/nuoruuteesi?

Miten vanhempasi alkoholinkäyttö vaikuttaa elämääsi nyt?

Miten olet selviytynyt vanhempasi alkoholinkäytöstä?

Toivon lisäksi seuraavia taustatietoja: sukupuoli, ikä, perhetilanne kuten sisarukset, avioerot yms. Voit mainita myös muita asioita, jotka koet tärkeiksi.

Kaikki kertomukset käsitellään luottamuksellisesta ja siten, ettei yksittäistä henkilöä voi tunnistaa tutkimuksen pohjalta.

Kirjoituksesi voit lähettää minulle joko sähköpostitse tai kirjeenä.

Kirjeellä sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitokselle:

Saija Fabritius/virastomestarit

Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

Pinninkatu 47

33014 Tampere

Sähköpostitse: saija.fabritius@uta.fi

Kiitos vastauksestasi!